

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Mezinárodních vztahů

Diplomová práce

2021

Bc. Damián Čech

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
Institut Politologických studií
Katedra Mezinárodních vztahů

**Fašodská kríza ako cesta k francúzsko-
britskému uzmiereniu?**

Diplomová práce

Jméno: Damián Čech

Vedoucí práce: PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

Studijní obor: Mezinárodní vztahy

Rok odevzdání práce: 2021

Abstrakt

Diplomová práca *Fašodská kríza ako cesta k francúzsko-britskému uzmiereniu?* sa zaoberá Fašodskou krízou, udalostiam, ktoré jej predchádzali, ako aj jej dôsledkom na britsko-francúzske vzťahy na sklonku 19. storočia. Práca si kladie za hlavný cieľ priblížiť pozadie, vývoj a rozuzlenie tejto udalosti. V práci sa zameriavam na historické pozadie krízy a to hlavne na kolonizáciu Egypta a jeho dôležitosť vo francúzsko-britských vzťahoch. Význam v práci kladiem na objasnení viacerých možných dôvodov, ktoré viedli k Fašodskej kríze, ako aj na priblížení hlavných aktérov a ich plánov na využitie tejto krízy. Po objasnení pozadia a okolností práca chronologicky nadväzuje a rozoberá samotné kritické mesiace na konci roku 1898 a začiatku roka 1899, ktoré sa dajú chápať ako kulminálny bod celej tejto udalosti. Práca sa taktiež snaží zachytiť nálady verejnej mienky obyvateľstva oboch krajín počas trvania krízy, ako aj po podpísaní dohôd, ktoré ukončili spor o Fašodu. V neposlednej rade sa v práci snažím definovať aký vplyv a význam mala táto udalosť na ďalší vývoj vo vzájomných vzťahoch medzi oboma krajinami a či bola prvým krokom k podpisu *entente cordiale*.

Abstract

The diploma thesis *Fashoda Crisis as a Path to Franco-British Reconciliation?* deals with the event of Fashoda crisis, the events that had preceded the conflict and the consequences on the Franco-British relations at the dawn of 19th century. The main objective of the thesis is to clarify the background, later development, and the outcome of the event. Throughout the thesis am focusing on the historical background with emphasis on the colonization of Egypt and its importance in the Franco-British relations. I am also putting the emphasis on clarifying the possible reasons that led to the Fashoda crisis as well as on introducing the main protagonists and their plans to take advantage of the crisis. The thesis then chronologically continues to evaluate the critical months at the end of 1898 and the beginning of 1899, which could be understood as the culmination point of the crisis. The thesis also tries to assess the mood and opinion of the public in both countries in the course of the crisis and even after signing the accords that put an end to this quarrel. At least I am trying to define and to evaluate the impact and influence of this specific event on the latter development of international relations between the two countries and also, I am trying to answer the question whether the Fashoda crisis can be considered as a first step to an *entente cordiale*.

Kľúčové slová :

Francúzsko, Veľká Británia, Fašoda, Afrika, kolonializmus, Egypt, Marchand

Key Words:

France, Great Britain, Fashoda, Africa, colonialism, Egypt, Marchand

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 03.05.2021

Bc. Damián Čech

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. Jaromírovi Soukupovi, Ph.D. za vedení, cenné rady a připomínky. Dále bych rád poděkoval své rodině, a přátelům za to, že pro mě byli oporou.

Bibliografický záznam

ČECH, Damián. *Fašodská kríza ako cesta k francúzsko-britskému uzmiereniu?* Praha 2021.
58 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut Politologie.
Katedra Mezinárodních vztahů. Vedoucí diplomové práce. PhDr. Jaromír Soukup Ph.D.
Rozsah práce: 132 584 znaků

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Francúzsko-britské vzťahy do roku 1898	12
2.1. Tuniský protektorát.....	14
2.2. Egypt a jeho dôležitosť vo francúzsko-britských vzťahoch.....	16
3. Cesta k Fašode	22
3.1. Le parti colonial.....	22
3.2. Intervencia v Sudáne a Mahdistická vzbura	24
3.3. Sudán stredobod prelínajúcich sa záujmov	26
3.4. Níl ako modrá niť britskej politiky.....	28
3.5. Zmluvy z roku 1894	29
4. Fašodská kríza.....	32
4.1. Marchandova Misia	33
4.2. Kitchener a dobytie Sudánu.....	36
4.3. Stret Marchanda a Kitchenera	37
4.4. Vyjednávania	38
4.5. Verejná mienka počas jednaní o Fašode.....	42
4.6. Evakuácia Fašody	48
4.7. Riešenie Fašodskej krízy	50
5. Následky Fašodskej krízy na britsko-francúzske vzťahy	52
6. Záver	58
Zoznam použitej literatúry	61
Literárne zdroje :.....	61
Elektronické zdroje:.....	62
Periodika:	65

1. Úvod

Kolonizácia Afriky Európskymi mocnosťami počas 19. storočia a ich vzájomná rivalita pretrvávajú ako hlavné dôvody vypuknutia prvej svetovej vojny ako aj utvorenie aliancií s cieľom obrany vlastných záujmov, ktoré samotnej vojne predchádzali. Veľká Británia a Francúzsko sa od stredoveku často nachádzali na opačných stranách barikády a krížili si cesty v obrane svojich záujmov. Po tom, čo obe krajiny stratili väčšinu svojich kolónii v Amerike sa ich pozornosť obrátila na Africký kontinent. Za predpoklad tejto expanzie je možné považovať priemyselnú revolúciu a zmeny s ňou spojené. Africký kontinent bol pre obe mocnosti strategicky dôležitý ako z otázky prírodných zdrojov, tak aj kvôli kontrole strategicky dôležitých území. Osmanská ríša a jej upadajúci vplyv v tejto zóne, znamenali možnosť pre Európske mocnosti, aby si zabezpečili pevné postavenie v Severnej Afrike.

Fašodská kríza na konci 19. storočia je jeden z menej známych koloniálnych konfliktov na africkom kontinente, počas ktorého dostalo francúzsko-britské súperenie v Afrike úplne nový rozmer. Vzťahy medzi Francúzskom a Veľkou Britániou by sa dali popísať ako značne turbulentné v priebehu histórie a tento stav zotrval rovnaký až do konca 19. storočia. Fašodská kríza je vyvrcholením tohto vzájomného súperenia a nechýbalo veľa, aby sa táto kríza premenila v otvorený konflikt medzi oboma mocnosťami. K pochopeniu tohto zdanlivo lokálneho stretu a jeho možného dopadu na celoeurópsku scénu, je nutné pochopiť komplikovanú históriu koloniálnych snáh Francúzska a Veľkej Británie v Afrike.

Britská politika je v tomto období charakteristická svojou izolovanosťou, ktorá znamená, že Británia často jedná osamotene na medzinárodnej scéne a snaží sa hlavne obhajovať svoje záujmy, ktoré sú často nielen obchodného, ale aj imperialistického charakteru. Na druhej strane sa Francúzsko na medzinárodnej scéne taktiež prezentuje svojou vlastnou imperiálnou politikou, ktorou sa snaží posilniť svoje postavenie mocnosti a zvrátiť svoju izolovanosť v ktorej sa na rozdiel od Británie nachádza úplne nedobrovoľne. V otázke Fašodskej krízy, je potrebné taktiež chápať britsko-francúzske súperenie o vplyv v Egypte, ktorý je chápaný ako tá najcennejšia krajina na kontinente. S postupným oslabovaním osmanskej ríše preto nastáva v Egypte určité mocenské vákuum, ktoré sa obe krajiny snažia využiť pre svoje vlastné obohatenia, ako aj pokusy o rozšírenie vplyvu v tomto regióne.

Pre obe krajiny je Egypt cenným zdrojom príjmov a to hlavne vďaka pôžičkám, ktoré obe krajiny Egyptu poskytujú v snahách egyptských vládcov o modernizáciu krajiny. Stavba Suezského kanála ešte viac zvýšila hodnotu Egypta, avšak pod tiahou zahraničného dlhu sa

krajina dostáva do finančných a civilných problémov. Tieto problémy môžu viesť k ohrozeniu zahraničného kapitálu a záujmov, čo vedie Britániu k zásahu a od roku 1882 môžeme vraviť o okupácii Egypta. Táto okupácia je trňom v oku francúzskej diplomacie, ako aj verejnosti a otázka Egypta dlho ostáva prioritou v oboch krajinách. Fašoda je teda kľúčovou kapitolou v tomto koloniálnom konflikte medzi týmito dvoma mocnosťami.

Aj keď stret niekoľko stoviek vojakov z oboch krajín, ktorý sa obišiel bez obetí a bol nakoniec vyriešený diplomatickou cestou, nebol významným vo vojenskom vnímaní ako napríklad Waterloo alebo Trafalgar, tento konflikt v južnom Sudáne znamenal určitú zmenu vo vzájomných vzťahoch medzi oboma mocnosťami. Rozuzlenie tejto krízy totiž znamenalo zmenu vo francúzsko-britskom súperení a postupne otvorilo cestu k spoločnému dialógu, ktorý bol potvrdený podpisom srdečnej dohody o pár rokov neskôr. Ako jeden z posledných koloniálnych konfliktov týchto dvoch krajín v Afrike, predpovedal novú kapitolu vo vzťahoch medzi oboma mocnosťami. Britská politika skvelej izolácie, ktorá bola hlavnou hnacou doktrínou britskej zahraničnej politiky v 19. storočí sa taktiež prezentovala na pozadí delenia Afriky a rozuzlenie Fašodskej krízy primälo Britániu odvrátiť sa od tejto politiky ku zmierlivejšiemu postoju voči Francúzsku v nasledujúcich rokoch.

Hypotéza celej tejto práce vychádza všeobecne hlavne z výskumnej otázky a to teda či Fašodská kríza a jej dopady viedli, alebo uľahčili cestu k francúzsko-britskému zblíženiu. Koncept celej práce je teda typicky vedený ako *case study* udalosti, ktorá je stredobodom celého výskumu. Samotná práca si dáva za cieľ potvrdiť, alebo vyvrátiť základný predpoklad formulovaný vo výskumnej otázke a taktiež priblížiť celú udalosť, jej pozadie, priebeh a dôsledky čitateľovi a to použitím analýzy dostupných zdrojov. V tomto prípade je možné teda hovoriť aj o vysvetľovacej alebo ozrejmovacej funkcii tejto práce, ktorá ma čitateľovi bližšie priblížiť celú problematiku a zasadiť ju do kontextuálneho rámca na základe dostupných zdrojov.

Práca je teda hlavne zameraná na priblíženie a vysvetlenie konfliktu vo Fašode v kontexte kolonializmu 19. storočia zameranom na francúzsko-britské súperenie na tomto kontinente. Sú viaceré špecifiká, ktoré podľa mňa odlišujú Fašodu od jej podobných udalostí. Jedným z najvýznamnejších špecifik Fašody je, že by sa dala charakterizovať ako taký posledný stret britskej a francúzskej koloniálnej politiky predtým než došlo definitívne k *entente cordiale*. Je preto vhodné nielen celú udalosť analyzovať a vysvetliť, ale aj pokúsiť sa o zhodnotenie vplyvu Fašodskej krízy na neskoršie zblíženie oboch krajín, ktoré vyvrcholilo

podpisom *entente cordiale* v roku 1904, udalosť ktorá by sa v kritických rokoch 1898/1899 zdala minimálne nemožná. Aké teda bolo pozadie celej krízy? Čo predchádzalo a voviedlo obe krajiny k tejto kríze? Akú rolu zohrala Marchandova misia v tomto konflikte?

V tomto kontexte sa budem venovať francúzskej strane tohto konfliktu a ako sa celková kríza pričinila k vnímaniu Veľkej Británie ako na politickej scéne tak aj na spoločenskom leveli. Keďže táto kríza sa odohrávala takmer v rovnakom čase ako známejšia Dreyfusova aféra, je určite relevantné pokúsiť sa o analýzu Fašodskej krízy v širšom kontexte, v ktorom sa francúzska vláda, ako aj armáda nachádzala a čo viedlo Francúzsko a Francúzov k zmierlivej politike voči Britom a k neskoršiemu zblíženiu, ako aj postoje Britov k obrane tohto kúska zeme. Ako paralelu k francúzskej strane sa pokúsim ozrejmiť aj kroky britskej vlády a armády, ktoré prispeli k vyriešeniu krízy pokojnou cestou a pokúsim sa aj ponúknuť britský pohľad na celú udalosť a dôvody, ktoré viedli Veľkú Britániu k pacifistickej ceste riešenia konfliktu. Ďalej sa pokúsim teda priblížiť aj udalosti bezprostredne po vyriešení tejto udalosti, ktoré mohli prispieť k neskoršiemu podpisu známej *entente cordiale*.

Z hľadiska medzinárodných vzťahov je možné prácu chápať z viacerých uhlov. V prípade Fašodskej krízy sa zdá relevantné rozumieť túto udalosť pomocou aplikácie teórie realizmu. Podporu vo vnímaní tohto konfliktu z pohľadu realizmu umožňuje aj chovanie hlavných aktérov tejto aféry, či už sa jedná o *parti colonial*, kapitána Marchanda, či ministra zahraničných vecí Hanotoaxa na strane francúzskej alebo lorda Chamberlaina, lorda Rosebery a podobne zmýšľajúcich osobností britskej politiky. Ak budeme teda vychádzať z predpokladov realizmu, naskytajú sa nám viaceré možné postupy, ktoré by mohli byť pre prácu prospešné. Balance of power, alebo prístup mocenskej rovnováhy sa ponúka ako logický argumentačný postup v prípade Fašodskej krízy a záverov z nej vyplývajúcich. Obe krajiny sa v rokoch, ktoré viedli k Fašode snažia o posilnenie svojho postavenia na africkom kontinente, avšak nie sú ochotné riskovať otvorený konflikt ako práca samotná dokazuje. Arbitrážne riešenia alebo kompenzačné uznávanie nárokov štátov sú častým riešením týchto koloniálnych sporov. Keďže obe krajiny sa nachádzajú na medzinárodnej scéne v dosť izolovanom postavení *balance of power* prístup vysvetľuje opatrné kroky oboch štátov, ktoré sú viditeľné počas jednaní aj keď v spoločnosti vládnu napäté nálady. Prístup *balance of power* môže ponúknuť odpovede na otázky prečo k celému konfliktu vôbec viedlo a pri poskytovaní odpovedí týkajúcich sa širšieho kontextu celého konfliktu v otázkach Egyptu, Nílu, či kolonializmu v Afrike ako takej.

Práca sa delí na tri hlavné časti. Prvá kapitola sa všeobecne venuje otázke britsko-francúzskych vzťahov v druhej polovici devätnásteho storočia, so zameraním na záujmy oboch krajín v koloniálnej sfére. Na príkladoch z Tuniska a Egypta táto kapitola rozoberá spôsob, akým koloniálne mocnosti postupovali pri kolonizovaní vyspelejších krajín v Afrike, ako aj dôvody dôležitosti Egypta pre obe krajiny a spôsobom akým sa dostal pod správu Veľkej Británie, ako aj dôsledky tejto britskej okupácie na medzinárodnom poli a jej legitimita, ktorá ostáva sporná až do zmlúv podpísaných po Fašode.

Druhá časť práce sa venuje hlavným dôvodom, ktoré viedli k Fašodskej kríze a ich dôležitosti v tomto kontexte. Tieto kapitoly rozoberajú dôležitosť Fašody ako strategického miesta pre francúzsku expedíciu, ako aj nutnosť ovládnutia Sudánu pre zaistenie stability pre Egypt a Britániu, ako je badateľné z prvej nezdarenej Gordonovej expedície do Sudánu. Ďalej sa táto časť taktiež venuje rozdeleniu sfér vplyvu v regióne tesne pred zahájením francúzskej expedície do Fašody a vplyv ostatných mocností na vývoj udalostí. Tretia časť je venovaná samotnej kríze, ako k nej došlo, Marchandova misia a súbežný Kitchenerov postup v Sudáne ako aj ich stret, jednania medzi Londýnom a Parížom. Táto časť sa venuje aj verejnej mienke v oboch krajinách, ktorá hrala dôležitú rolu pri formulácii krokov počas vyjednávania. Posledná časť sa zameriava na priame, alebo nepriame dôsledky krízy a na vývoj a dynamiku vzájomných vzťahov v čase po odvrátení konfliktu a podpísaní zmlúv z Marca 1899.

2. Francúzsko-britské vzťahy do roku 1898

Francúzsko-britské vzťahy by sa dali v priebehu histórie ľahko charakterizovať vzájomnou rivalitou medzi oboma krajinami, ktorá trvala po celé storočia. Devätnáste storočie nebolo v tomto ohľade zvlášť výnimočné. Po totálnej porážke Napoleona a Viedenskom kongrese, Veľká Británia postupne započala novú éru vo svojej zahraničnej politike. Táto politika, ktorá sa výstižne nazývala „*splendid isolation*“ definovala skoro po celé 19. storočie britskú zahraničnú politiku. Politika *splendid isolation*, čiže politika skvelej izolácie znamenala hlavne to, že sa Veľká Británia v období od roku 1822, v ktorom opustila koncert mocností vytvorený práve na Viedenskom kongrese, až do roku 1902 snažila vyhýbať trvalým alianciám a udržiavať taký systém európskej rovnováhy, ktorý by čo najviac vyhovoval Veľkej Británii pri plnení svojich záujmov.¹ Tento prístup Veľkej Británie jej vyslúžil prezývku vo

¹ HENNLICHOVÁ, Marcela, 284. 1. *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904*. 1. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, ISBN 978-80-7308-976-4. s.20

francúzskych kruhoch „*Perfide Albion*“ alebo inak povedané zradný alebo vierolomný Albion, v narážke na nespoľahlivosť a premenlivosť britských názorov. Obrana záujmov krajiny a hlavne záujmov obchodných sa teda stala prioritou číslo jedna v zahraničnej politike. Táto politika zabezpečovala Británii bezpečnosť na kontinente a priestor pre rozvíjanie svojich obchodných aktivít.²

Najlepšie túto politiku vystihol jeden z popredných predstaviteľov britskej politiky v 19. storočí lord Palmerston, ktorý bol dominantným hlasom britskej zahraničnej politiky v rokoch 1830 až 1865 a dvakrát premiérom.

„*Nemáme žiadnych večných spojencov ani trvalých nepriateľov. Naše záujmy sú večné a trvalé a našou úlohou je sledovať tieto záujmy*“.³

Na druhej strane Francúzsko od svojej porážky v Napoleonských vojnách prežívalo v 19. storočí dosť turbulentné obdobie. Od Bourbonskej reštaurácie, cez krátko žijúcu druhú republiku, až po druhé cisárstvo bolo Francúzsko po väčšinu tohto obdobia osamotené a izolované skôr okolnosťami, ako zo svojej vlastnej vôle. Napoleon III sa túto situáciu snažil modifikovať, avšak jeho porážka pri Sedane a pád druhého cisárstva, zosunuli Francúzsko z vedúcej pozície na kontinente, kde bolo nahradené Nemeckým cisárstvom. Po roku 1871 bola francúzska politika tretej republiky opatrná a snažila sa hlavne zamerať na obnovenie svojho postavenia na kontinente a znovu nadobudnutie stratenej prestíže ako aj území, ktoré Francúzsko stratilo. Kancelárovi Bismarckovi sa však systémom zmlúv podarilo založiť Trojspolok a zároveň udržiavať dobré vzťahy s Ruskom, čo prehľbovalo francúzsku izoláciu na európskom kontinente. Francúzsko teda hľadalo iné regióny, kde by mohlo sústrediť svoju silu a financie a to hlavne v oblasti Indočíny a Afriky.⁴

² ALBRECHT-CARRIÉ, René. France et Grande-Bretagne : essais d'adaptation. *Politique étrangère* [online]. 1968, 33(5), [cit. 2021-02-26]. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/polit_0032-342x_1968_num_33_5_2140, s.457

³ Prejav lorda Palmerstona v Dolnej snemovni 01.03.1848, *Treaty of Adrianople—charges against viscount Palmerston*. vol 97, cc66-123 Dostupné z: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1848/mar/01/treaty-of-adrianople-charges-against#S3V0097P0_18480301_HOC_8

⁴ HENNLICHOVÁ, *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904*.s.23

2.1. Tuniský protektorát

Tunisko a jeho okupácia Francúzskom na začiatku 80. rokoch môže byť vnímaná ako jeden z prvých koloniálnych konfliktov, ktorý medzi dvoma mocnosťami rozprúdil politické dianie. Francúzsko sa po konsolidácii svojej pozície na kontinente opäť zameralo na budovanie svojho koloniálneho panstva. Počas vlády cisára Napoleona III sa tento kolonializmus prejavoval hlavne v Ázii a v oblasti Pacifiku ako napríklad Nová Kaledónia, Kočičína, alebo Kambodža.

Tunisko alebo vo svojej oficiálnej forme Tuniský belikát bol štát v 19. storočí, ktorý síce nominálne spadal pod autoritu osmanskej ríše, v skutočnosti však disponoval veľkou mierou autonómie a nezávislosti. V roku 1857 tuniský bej vydal zákon tzv. „základný pakt“, ktorý bol sám inšpirovaný reformami, prijatými osmanským sultánom od roku 1839 známymi pod názvom Tanzimat.⁵ Tieto reformy zahŕňali napríklad základné práva občanov, rozšírené občianstvo a možnosť vlastníť pôdu aj pre európskych rezidentov a pod. Tieto zmeny boli výrazne ovplyvnené francúzskymi ideálmi pochádzajúcimi ešte z čias francúzskej revolúcie. Týmito myšlienkami bola v Tunisku ovplyvnená aj nová ústava z 1861, ktorá zaručovala aj špeciálne súdy pre riešenie sporov medzi Tunisianmi a Európanmi. Nová ústava zaručovala aj rozdelenie a obmedzenie moci beja. Reformy sa však v Tunisku potykajú s mnohými vnútornými problémami ako epidémie cholery, hladomory a pod. Modernizácia so sebou však prináša aj veľké náklady a vnútorné zadlženie krajiny stúpa. Pod vplyvom Európanov sa tuniský bej rozhodne svoju neľahkú finančnú rolu vyriešiť pôžičkou zo zahraničia a to predovšetkým od Parížskych bánk. Táto pôžička zo 06.05.1863 bola v hodnote 39 miliónov frankov, ktorá mala byť po 15 rokoch splatená v celkovej hodnote 65 miliónov.⁶

Tieto nové finančné zdroje mali zaistiť Tunisku reštrukturalizáciu svojich dlhov, avšak bej ey Mohamed es-Sadok nebol schopný tieto peniaze efektívne využiť a nebol schopný splácať tento zahraničný dlh, čo ho priviedlo k rozhodnutiu zdvihnúť daň

⁵ SAIDI, Hadi. Le protectorat et le droit : la régence de Tunis entre la charte de 1861 et le système colonial Français. *Insaniyat* [online]. 2014, 15(65-66), [cit. 2021-02-26]. Dostupné z: <https://doi.org/10.4000/insaniyat.14878>, s. 240

⁶ SRAIEB, Nouredine. 3- *Elite et société : l'invention de la Tunisie de l'état-dynastie à la nation moderne* In : *Tunisie au présent: Une modernité au-dessus de tout soupçon ?* [online]. Aix-en-Provence : Institut de recherches et d'études sur les mondes arabes et musulmans, 1987 [cit. 2021-02-26] Dostupné z : <<http://books.openedition.org/iremam/2550>>

mejba (daň na osobu) o 100%. O rok neskôr vypuklo v celej krajine povstanie proti tejto novej fiškálnej politike, ktoré bolo neskôr brutálne potlačené a Tunisko sa vrátilo k autoritatívnemu režimu na čele s bejom. V roku 1869 je bejom prijatá deklarácia, ktorá v Tunisku vytvorila finančnú komisiu pod velením Veľkej Británie, Francúzska a Talianska za účelom dohľadu na splácanie tuniského dlhu svojim európskym veriteľom, kde Francúzsko zastáva prominentnú rolu.⁷

Tunisko sa vo svetle týchto udalostí rýchlo stáva štátom pod veľkým vplyvom európskych mocností a to hlavne pod vplyvom francúzskym. Francúzsko, ktoré už od roku 1830 považuje susedné Alžírsko za súčasť svojej krajiny, má totiž záujem o získanie Tuniska ako ďalšej državy v Severnej Afrike. Časté sú totiž aj konflikty, ktoré z času na čas vypuknú medzi francúzskymi jednotkami v Alžírsku a Tunisami v pohraničných oblastiach. Na Berlínskom kongrese, ktorý rozdelil Africký kontinent medzi koloniálne mocnosti, Francúzsko získava určité zvolenie od Británie k ďalším intervenciám k zásahu v Tunisku, ktorým by nebola schopná sama zabrániť a Tunisko je určitým spôsobom potvrdené ako sféra vplyvu Francúzska.⁸

Tunisko bolo zaujímavé aj z ekonomického pohľadu. Francúzski finančníci a priemyselníci v ňom videli možnosť na rozšírenie železničnej siete a s tým spojené zisky. Existujú viaceré dôvody, ktoré primäli Francúzsko k intervencii a vytvoreniu protektorátu v Tunisku. Francúzsku sa do roku 1880 podarilo ovládnuť skoro celú železničnú sieť, telekomunikácie, námornú dopravu ako aj veľký podiel pôdy v Tunisku.⁹ Rýchly rast talianskeho prisťahovalectva v belikáte, ktorý Paríž videl ako oslabovanie svojej pozície na úkor novo-zjednoteného talianskeho kráľovstva a taktiež obchodný vplyv a váha tejto komunity. Použitie Tuniska ako nárazníkovej zóny, pre ochranu Alžírsku bol ďalší podstatný dôvod, avšak jedným z najdôležitejších bol aj strach o stratu vplyvu v tejto oblasti, ktorý bol

⁷ Ibid

⁸ HIPPEAU, Edmond Gabriel, 1889. *Histoire diplomatique de la Troisième République, 1870-1889*. 1. Paris: E. Dentu., ISBN 978-1149399286 s.384

⁹ LING, Dwight L, 1960. The French Invasion of Tunisia, 1881. *The Historian* [online]. 4, [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24436566> ,s.405

opodstatnený hlavne zásahmi Nemecka a Talianska a ich podpora osmanského sultána o obnovenie svojho vplyvu v Tunisku.¹⁰

Francúzsko intervenovalo v Tunisku v roku 1881 pod zámienkou trestnej výpravy proti „fanatickým Moslimom“, a ich vyčistiť v pohraničných oblastiach. To však bola v skutočnosti len chabá zámienka, aj keď došlo k prípadom usmrtenia zopár francúzskych vojakov, nedochádzalo však k obrovským civilným nepokojom, ani k masakrom Európanov, či dokonca k vyvlastňovaniu ich majetku.¹¹ Tento postup bol teda ťažko obhájiteľný, avšak Veľká Británia pod vedením Gladstona udržiavala svoj postoj z predchádzajúceho obdobia a aj keď neschvaľovala francúzsky postup, nenašla na ňom nič čo by mohla spochybňovať a nechala Francúzsku voľnú ruku pri obsadzovaní Tuniska a vytvorení protektorátu pod správou Francúzska. Čo však rozhorčilo Veľkú Britániu a jej verejnosť bolo podpísanie zmluvy z Bardo z 12.05.1883. Táto zmluva garantovala Francúzsku dohľad nad Tuniskom, či už finančný, vojenský, administratívny, alebo diplomatický. Tunisko sa stalo de facto protektorátom Francúzska a zaistovali taktiež splatenie dlhov veriteľom. Toto počínanie bolo veľmi negatívne videné vo Veľkej Británii a popísane ako: „zisk výhod anexie bez jej zodpovednosti“, čo značne pošramotilo povest' tretej republiky k svojmu britskému partnerovi a opäť uvrhlo Francúzsko do ešte väčšej izolácie a pomohlo Taliansku k vstupu do Trojspolku.¹²

2.2.Egypt a jeho dôležitosť vo francúzsko-britských vzťahoch

Británia vo svojej zahraničnej politike taktiež kládla dôraz na Stredomorie a to hlavne na zachovanie teritoriálnej integrity Osmanskej ríše a kontrovanie ruských snáh o expanziu v tomto regióne, ako aj ostatných mocností. Egypt zohrával v tejto oblasti kľúčovú rolu a bol základným pilierom britskej politiky, ako aj zdrojom konfliktov predovšetkým s Francúzskom. Pre Britániu bolo predovšetkým najdôležitejšie zabezpečenie takzvanej indickej cesty, ktoré je možné chápať ako námornú trasu z Británie do Indie, ktorá je považovaná v tomto období za perlu celého impéria a je nutné sa postarať o bezpečnú cestu, ktorá by viedla do Indie.

¹⁰ MARTIN, Thomas a Toye RICHARD, 2017. *Arguing about Empire: Imperial Rhetoric in Britain and France, 1882-1956: Tunisia, 1881–Egypt, 1882* [online]. Oxford: Oxford: Oxford Scholarship Online [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198749196.001.0001/acprof-9780198749196>, s.5

¹¹ Ibid., s.8

¹² HIPPEAU, *Histoire diplomatique de la Troisième République, 1870-1889.*,s.402

Jedným z dôkazov dôležitosti tejto námornej cesty, môže byť otázka Cypru, ktorý Británia pripojila k svojej ríši po rusko-tureckej vojne z roku 1878. Egypt aj keď bol formálne súčasťou osmanskej ríše sa tešil z vysokej miery nezávislosti na Konštantínopole. Od roku 1863 vládol Egyptu chedív Ismael Paša, ktorý svojimi ambíciami a plánmi chcel priviesť Egypt do moderného veku a zreformovať ho po vzore Európskych mocností.¹³ V tejto reformácii mu mali pomáhať početní poradcovia z radov Európskych usadlíkov v Egypte.

Veľký záujem na dianie v Egypte mala aj francúzska tretia republika. Už od čias Napoleonovej kampane v Egypte z roku 1798, Egypt priťahoval francúzskych vedcov, inžinierov a finančníkov a veľmi rýchlo si začali konkurovať so svojimi anglickými konkurentmi. Tento záujem a rivalita oboch krajín sa dá najlepšie vykresliť na príklade Suezského kanálu. Už v roku 1854 boli udelené koncesie na stavbu tohto francúzskeho diela inžinierovi Ferdinandovi de Lessepsovi. Lesseps však rýchlo narazí na britský odpor proti stavbe tohto diela a trvá mu niekoľko rokov než sa mu podarí presvedčiť chedíva ako aj nezávislú medzinárodnú komisiu, ktorá potvrdí jeho predpoklady a techniky, ktoré by mali byť použité. Britský odpor bol hlavne založený na konkurencii tohto nového medzinárodného kanála k stávajúcej Britmi kontrolovanej ceste okolo Mysu Dobrej Nádeje a taktiež k pripravovanej železnici, ktorá mala prepojiť Červené a Stredozemné more. Britská vláda pod vedením lorda Palmerstona ako aj britská verejnosť, boli proti stavbe tohto kanála a de Lesseps nemal ani priamu podporu Napoleona III, ktorý nechcel riskovať ochladnutie vzťahov s Veľkou Britániou¹⁴. Napriek všetkému sa Lessepsovi podarilo vyzbierať kapitál vo výške 200 miliónov frankov z toho okolo 50% od francúzskych sporiteľov a takmer štvrtinu od guvernéra Egypta Mohameda Sa'id Pašu (vládol do roku 1863). 17.11.1869 bol kanál slávnostne otvorený a na 99 rokov mal byť spravovaný spoločnosťou Suezského kanálu, ktorú pre túto príležitosť Lesseps založil.¹⁵

¹³ HENNLICHOVÁ, *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904.*, s.37

¹⁴ WERNER, Baer, 1956. The Promoting and the Financing of the Suez Canal. *The Business History Review* [online]. The President and Fellows of Harvard College, **30**(4), [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3111714>, s 368-371.

¹⁵ NEYMARCK, Alfred, 1910. Le canal de Suez : 1869-1909. *Journal de la société statistique de Paris* [online]. **51**, [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: http://www.numdam.org/item/?id=JSFS_1910_51_60_0, s. 62

Stavba kanálu ako aj snahy Ismaela o modernizáciu Egypta však absorbovali veľké množstvo financií a chedív sa postupne čoraz viac zadlžoval u európskych veriteľov hlavne vo Francúzsku a Veľkej Británii. Do roku 1873 sa mu podarilo akumulovať dlho v hodnote 60 miliónov libier približne rovnako rozdelený medzi Britániu a Francúzsko. Úroky týchto dlhov dosahovali až dve tretiny domáceho produktu a v roku 1875 to vyzeralo, že Egypt je na pokraji finančného kolapsu. Obavy panovali hlavne vo Francúzsku, keďže britský dlh bol lepšie krytý napríklad príjmami zo železníc, prepojený s určitými daňami a pod., kdežto francúzsky dlh bol často až špekulatívneho charakteru.¹⁶

V tejto zúfalej situácii sa chedív Ismael snažil získať čas a umoriť časť svojich dlhov predajom svojich akcií v Suezskej spoločnosti. Táto možnosť bola najprv ponúknutá francúzskym bankárom Édouardovi a Andrému Dervieu, ktorí dostali opciu na odkúpenie takmer 44 % podielov v Suezskej spoločnosti. Na ich vlastné prekvapenie o tento obchod nemali záujem ani parížske banky ani francúzska vláda, kvôli pretrvávajúcim obavám z krachu egyptskej ekonomiky. Britský premiér Disraeli pochopil dôležitosť situácie a podarilo sa mu presvedčiť kabinet o nákupe týchto akcií. V skutočnosti to bola práve Británia a ich lode, ktoré dominovali doprave v Suezskom kanále, avšak samotná britská vláda mala iba nevýznamný vplyv pri rozhodovaní o využívaní ako napríklad pri určovaní cien.¹⁷

Spoločne s nákupom týchto akcií je spätá aj misia Stephana Cava, ktorý bol schopný finančník a jeho misiou bolo detailnejšie preskúmať chedivove financie. Cave mal taktiež za úlohu zistiť, či je možné uskutočniť stabilizáciu chedivových financií konsolidáciou nazhromaždených dlhov a ustanoviť neformálny britský finančný protektorát, ktorý by mohol byť riešením finančných problémov Ismaela. Cave navrhol založiť kontrolné oddelenie pod britským dohľadom pre dôležité záležitosti, ako napríklad výber daní, reformy, alebo vydávanie nových pôžičiek. Tieto predbežné plány však zalarmovali Francúzov, ktorí považovali návrhy Cava ako ohrozenie Egyptskej nezávislosti a potenciálnu hegemoniu Británie v egyptských záležitostiach. Nakoniec boli egyptské dlhy zlúčené a boli vytvorené viaceré inštitúcie, ktoré mali dohliadať na chod vecí v Egypte, z nich najdôležitejšia bola *Caisse de la Dette Publique*,

¹⁶ ATKINS, Richard A., 1974. The Origins of the Anglo-French Condominium in Egypt, 1875-1876. *The Historian* [online]. Taylor & Francis, 36(2), [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24443685>, s.267.

¹⁷ Ibid., s.268

ktorá mala dohliadať na zdroje príjmov a platieb záväzkov. Táto inštitúcia zahŕňala komisárov z Francúzska, Británie, Talianska a Rakúska (ktoré reprezentovalo aj Nemecko).¹⁸

Keď Ismail pozastavil platby svojich pohľadávok, Francúzsko a Británia pristúpili k menovaniu tzv. Goschen-Joubertovej misie, ktorej sa podarilo menovať kontrolórov jedného francúzskeho a jedného britského, ktorí boli menovaní svojimi vládami. Táto kontrola bola vyvrcholením snáh o konsolidáciu egyptských financií a zaručiť splatnosť egyptských dlhov. Je nutné podotknúť, že v tomto prípade anglický zástupca mal väčšiu váhu, keďže pod jeho kontrolou bol napríklad prístav v Alexandrii, pošta alebo železnice. Tlak, ktorý francúzska vláda vyvíjala na Ismaela v tomto období na vyriešenie jeho dlhovej krízy, sa odzrkadlil aj v tom, že samotný chedív začal uprednostňovať britských radcov pred tými francúzskymi.¹⁹

Rovnako dôležité však mali byť aj politické reformy, ktoré boli Ismaelovi navrhnuté. Napríklad politický systém mal byť založený na princípe ministerskej zodpovednosti a Ismael sa mal vzdať svojej absolútnej moci a prijať viac konštitučnú formu monarchie, ktorá by bola viac reprezentatívna. Pod nátlakom oboch mocností a taktiež od svojho radcu Nubara Pashu, Ismael pristúpil na nové podmienky a samotný Nubar bol poverený zostavením nového kabinetu, kde ministerstvo financií pripadlo Británii, ktorú zastupoval sir Rivers Wilson a záležitosti verejných prác Francúzsku, ktoré reprezentoval de Blignières. Ostatné ministerstvá ostali pod kontrolou Egyptanov. Ismael však týmito zmenami nebol priveľmi nadšený a už po piatich mesiacoch odvolal Nubara a pokúsil sa o to isté s európskymi poradcami. Británia a Francúzsko vydali ultimátum, v ktorom požadovali pokračovanie reforiem, avšak neskôr Ismael odvolal celú vládu aj Wilsnom a Blignièresom.²⁰

Obe mocnosti dospeli k názoru, že odstránenie Ismaela je jedinou možnosťou ako zaručiť bezpečnosť a stabilitu krajiny, ako aj obchodných záujmov európskych mocností a splatenie dlhov. Ismael bol teda pre svoju neschopnosť nahradený svojím najstarším synom princom Tewtikom, ktorý prijal nové opatrenia od mocností, ktoré obmedzovali štátny rozpočet a jeho využívanie a dá sa povedať, že egyptské financie boli úplne kontrolované *Caisse de la Dette* pod vedením jej európskych administrátorov.

¹⁸ ATKINS, The Origins of the Anglo-French Condominium in Egypt, 1875-1876. *The Historian*, s. 276

¹⁹ Ibid, s. 281

²⁰ WARD, Adolphus William, 1923. *The Cambridge history of British foreign policy, 1783-1919: Volume III 1869-1919*. 1. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-1108040143. s.162

Aj keď bol Ismael vo svojej roli nahradený, štrukturálne problémy Egypta vyriešené neboli. Sprvu sa zdalo, že odstránenie a nahradenie chedíva nemalo hlbšie následky, avšak v egyptskej spoločnosti začalo narastať nepriateľstvo voči Európanom, ktorých počet v roku 1876 bol okolo 100 tisíc a ktorí mali nerovné a zvýhodnené postavenie voči zvyšku egyptskej populácie, ako napríklad ich vysoké zastúpenie vo vedúcich funkciách vo verejných službách.²¹ Nespokojnosť narastala aj v armáde, kde drastické škrtky znamenali zníženie platu pre tisíce dôstojníkov ako súčasť programov na ušetrenie vládnych výdajov a táto nespokojnosť našla svojho hovorcu v osobe Ahmeda Urabiho. Pod jeho vedením takzvaná Urabiho revolúcia, ktorá sa snažila zvrhnúť chadíva a zbaviť Egypt európskeho vplyvu.

Počas obdobia tejto revolúcie kedy stúpenci chedíva a Urabiho zápasili o vplyv a moc v Egypte, britská a francúzska vláda debatovali ako túto situáciu vyriešiť. Situácia bola ešte zhoršená vyslaním komisárov osmanského sultána, ktorým sa podarilo rozdúchať proti európske nálady v radov Urabiho prívržencov.²² Gambetta, ktorý sa dostal do čela francúzskej vlády bol presvedčený o nevyhnutnej intervencii v Egypte, avšak nedarilo sa mu presvedčiť svojho britského soka lorda Granvilla. V januári sa však krajiny dohodli na spoločnej nóte, ktorá bola adresovaná chedivovi ako garancia pre udržanie aktuálneho režimu v Egypte. Táto nóta však bola veľmi zle chápaná v Urabiho tábore a veľa jeho stúpencov si ju vysvetľovalo ako nastolenie európskej hegemonie v Egypte a viedlo k ešte väčšej diskreditácii chedíva.²³

Avšak Británia sa stále snažila vyvarovať intervencii a bola ochotná k tomuto kroku pristúpiť iba spoločne s ostatnými mocnosťami a sultánom, ktorý sa snažil prevziať iniciatívu s úmyslom posilnenia vlastnej moci v tejto ešte stále tureckej provincii. Ostatné mocnosti sa zapojili po práve Gambetových snahách o intervenciu a hlavne Nemecko sa postavilo na stranu sultána. Mocnosti sa zhodli na nutnosti prevedení intervencie, ktorá mala byť zverená sultánovi a mala byť prejednaná v Konštantínopole 23.06.1882. Avšak napätie v Egypte eskalovalo a chedív strácal kontrolu nad situáciou. 11. júna potom vypuknú v Alexandrii civilné nepokoje pri ktorých je zabitých 40 Európanov. Stále sa počítalo s tureckou intervenciou, avšak po tom čo Urabi začne opevňovať prístav v Alexandrii smerom k moru sa britský názor mení a 11.07 je Alexandria bombardovaná britským námorníctvom, zatiaľ čo francúzska eskadra sa stiahla od Alexandrie k Port-Said. 15. júla nasleduje vylodenie britských síl v Alexandrii, napriek

²¹ WARD, *The Cambridge history of British foreign policy, 1783-1919: Volume III 1869-1919*.s.164

²² HIPPEAU, *Histoire diplomatique de la Troisième République, 1870-1889*.s.412

²³ Ibid. s.418

tomu, že tento krok porušuje dohody z konferencie v Konštantínopole. Francúzsko síce bolo prizvané k intervencii v Egypte, avšak vláda neodsúhlasila potrebné financie a Británia si neskôr na jeseň poradila s povstaním sama.²⁴

Británia sa po potlačení povstania stala skutočným vládcom Egypta a začala s jeho okupáciou. Okupácia so sebou niesla reálne vytvorenie protektorátu v Egypte aj keď bol chedív formálne opäť dosadený na trón, pod zámkou ochrany priepľavu pod Egypt vydaný napospas Britom, ktorým sa podarilo zbaviť vplyvu sultána ako aj Francúzska, ktoré svoju šancu premrhlo a systém dvojitej kontroly financií, ktorý doteraz platil v Egypte bol nahradený jedným kontrolórom z Británie. Aj keď Francúzsko tvrdo protestovalo, svoje slovo v týchto udalostiach už prepáslo a neostávalo mu nič len robiť obštrukcie ohľadom Egypta ďalších 20 rokov.²⁵

Na týchto dvoch príkladoch je možné ilustrovať akým spôsobom sa britská a francúzska zahraničná, imperiálna politika prejavovala rovnakým spôsobom. Na príklade Tuniska a Egypta je možné vidieť, že kolonizácia vyspelejších krajín prechádzala najprv cez finančné a obchodné záujmy a často práve ochrana európskych investorov slúži ako zámkou pre vojenské intervencie. Je potrebné vidieť, že záujmy oboch krajín sa často prelínajú avšak až do tohto obdobia sú schopné spolupráce a rešpektovania vzájomných záujmov ako napríklad britský postoj voči francúzskej intervencii v Tunisku.

Na druhej strane sa odhaľuje aj francúzska slabosť a izolovanosť. Gambettov zápal pre intervenciu, vyvolal v Európe živé emócie, ktoré viedli k snahám o internacionalizáciu riešenia tohto problému. Toto riešenie vyhovovalo Británii, ktorá sa snažila o zachovanie statu-quo a hlavne o udržanie Suezského priepľavu v bezpečí. Francúzska vládna nestabilita²⁶ hrala taktiež dôležitú rolu, kde je vidieť rozkol a nekonzistentnosť zahraničnej politiky, kde intervencia do Tuniska je ľahko odsúhlasená, ale názor na otázku Egypta sa často mení a napriek tomu, že francúzska armáda aj námorníctvo boli pripravené zasiahnuť, vláda tento názor nezdiala. Britská politika sa ukazuje stabilnejšie, kde v prípade Tuniska je ochotná akceptovať francúzsku intervenciu podľa skorších dohôd aj keď ustanovenie protektorátu nie

²⁴ DE LANESSAN, J.-L., 1916. *Histoire de l'entente cordiale franco-anglaise : les relations de la France et de l'Angleterre depuis le XVIe siècle*. Paris: Librairie Félix Alcan. ISBN 9780530609379. s. 160-163

²⁵ WARD, *The Cambridge history of British foreign policy, 1783-1919: Volume III 1869-1919*.s.175

²⁶ Len počas trvania krízy sa vystriedali 3 vlády vo francúzskom parlamente, pričom tá Gambettova trvala len niečo cez dva mesiace

je veľmi pozitívne prijaté. Aj keď obidve krajiny v Egypte spolupracovali po dlhé roky a vzťahy sa do určitej miery stabilizovali, po britskej okupácii dochádza opätovne k ochladnutiu a Francúzsko nie je schopné sa zmieriť so svojou chybou a prenechať Egypt Britom ako sa ukáže aj v prípade Fašodskej krízy. Francúzska politika bude v nasledujúcich rokoch zameraná práve na pokusy o zvrátenie situácie v Egypte a Francúzska sa tak opäť ocitá osamotené na medzinárodnej scéne. Vzájomný antagonizmus po riešení egyptskej otázky narastá a nedostane sa jej negatívnych reakcií iba z Francúzska, ale aj z ostatných európskych zemí. Británia celú situáciu argumentovala, že vojenská okupácia je len dočasná a až bude v Egypte nastolený poriadok, zaručená slobodná plavba cez Suez a finančná stabilita krajiny, britská intervencia skončí. Do roku 1922 však Británia vydala cez 60 podobných deklarácií.²⁷

3. Cesta k Fašode

Otázka Egypta zostáva po jeho okupácii, centrálnym problémom vo francúzsko-britských vzťahoch v posledných desaťročiach 19. storočia. Francúzsko sa snažilo vyvíjať tlak na Veľkú Britániu cez svoj vplyv v *Caisse*, aby docielilo koniec britskej intervencie. Po vyriešení otázky Suezského prielavu konvenciou z roku 1888, ktorá garantovala slobodnú plavbu cez prielav, jeho otvorenosť aj počas vojny a zákaz jeho blokácie, alebo iných vojenských aktivít vyriešili túto otázku a od tohto momentu v Paríži začal prevládať názor, že britská protistrana sa svojej moci nevzdá a z Egyptu sa nestiahne. Egypt teda po celý koniec 19. storočia zostáva vo francúzskej zahraničnej politike boľavým trňom, ktorý sa francúzska diplomacia snaží odstrániť a prinútiť britskú vládu k stiahnutiu svojich vojsk a ukončiť okupáciu tejto krajiny. Z francúzskeho pohľadu sa jedná hlavne o pokusy o znovu otvorenie a regularizáciu otázky Egypta, ktorý je okupovaný Britániou, keďže z britského hľadiska sú zrejmé snahy o zachovanie *stata quo*, ktorý dovoľuje Británii efektívne držať Egypt pod svojou mocou.

3.1. Le parti colonial

Fašodská kríza sa dá chápať z viacerých uhlov a figurovala v nej široká škála aktérov. Pre potreby pochopenia francúzskeho počínania si v tejto kríze a tomu, čo jej tesne pred tým predchádzalo, je nutné si posvietiť na tzv. parti colonial vo francúzskom parlamente, ktorá

²⁷ HENNLICHOVÁ, *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904.*, s.40

formovala francúzsku koloniálnu a teda aj zahraničnú politiku v 90. rokoch 19. storočia a je priamo zapletená do Fašodskej krízy.

Francúzska koloniálna politika za čias tretej republiky by sa dala charakterizovať ako dosť nestabilná a meniaci sa. Rýchla a účinná intervencia v Tunisku avšak zdržanie sa zásahu v Egypte. Kolónie v západnej Afrike založené skôr iniciatívou dôstojníkmi armády ako samotnou vládou, taktiež vykresľujú obraz nekoherentnej koloniálnej politiky počas režimu tretej republiky.²⁸ Dá sa povedať, že pre Francúzsko v tomto období bol charakteristický aj nezáujem pre koloniálne záležitosti. Aj vo Francúzsku môžeme v tomto období nájsť kolonialistov, avšak až do 90-tych rokov 19. storočia neexistuje v krajine ucelené, masové, koloniálne hnutie po vzore nemeckého *Kolonialgesellschaft* a po väčšinu storočia sú zakladané iba malé hnutia, ktoré sa zameriavajú iba na určitú oblasť koloniálnej politiky.

Práve v tomto kontexte vznikla v roku 1890 *le parti colonial*. Aj keď to jej meno naznačuje, le parti colonial v skutočnosti nebola politickou stranou, skôr zoskupením prívržencov koloniálnej politiky, ktorú by Francúzsko malo viesť. Na jej čele stál Eugène Etienne, ktorý započal v týchto rokoch francúzsku politiku afrického imperializmu a jednal v jej záujme až do roku 1919. Le parti colonial v tomto období určitým spôsobom pôsobila ako neformálna delegátka francúzskeho imperializmu na pôde parlamentu v podmienkach, kde chýbal určitý vládny konsenzus a plány na vedenie tejto politiky. Je nutné podotknúť, že parti colonial bola neformálne združenie stúpenčov kolonializmu aj keď väčšina jeho členov bola z metropole a nie z kolónii. Podarilo sa jej taktiež združiť prívržencov z väčšiny strán či už ľavice, alebo pravice a zastúpené tu boli rôzne povolania od advokátov, novinárov, diplomatov, dôstojníkov, priemyselníkov, lekárov, inžinierov a pod.²⁹

Nedá sa však povedať, že by parti colonial bola nejakou nátlakovou skupinou, alebo snád' lobby, ktorá sa snaží získať ekonomické záujmy. V tomto prípade taktiež kolonialisti narážajú hlavne na nezáujem ekonomických aktérov o nové kolónie a preto sa jej aktivity dajú zhrnúť na ciele nacionalistické a to hlavne pokus o akúsi obnovu francúzskej prestíže cez

²⁸ ANDREW, C.M. The French Colonialist Movement during the Third Republic: The Unofficial Mind of Imperialism. *Transactions of the Royal Historical Society* [online]. 1976, **26**, 143-166 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/3679076. s.146

²⁹ BRUNSCHWIG, Henri, 1959. Le parti colonial français. *Revue française d'histoire d'outre-mer* [online]. 1959, **46**(162), [cit. 2021-03-01]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outre_0300-9513_1959_num_46_162_1305, s.53

zaberanie nových území. Nemožnosť rozvíjať expanzívnu politiku na starom kontinente, hľadali členovia tejto skupiny možnosti realizovať svoje ciele v Afrike. Stratená pozícia a prestíž v Európe sa teda dala dosiahnuť iba budovaním impéria v Afrike. Motorom, ktorý hnal toto hnutie bol záujem obsadiť nové územia a zväčšiť pri tom postavenie Francúzska, ak by sa tak nestalo tieto územia by mohli byť zabrané Británii alebo Nemecku, čo by znamenalo ďalšiu ranu pre francúzsky nacionalizmus. Logika spočívala v tom, že ak chce Francúzsko opäť patriť medzi európske mocnosti, musí tomu odpovedať aj jeho africké impérium o ktoré musí bojovať s ostatnými rivalmi. Ekonomické, civilizačné, alebo iné aspekty boli až druhotné.³⁰

Táto skupina vo francúzskom parlamente bola vytvorená v kontexte anglo-nemeckej zmluvy z roku 1890, ktorá riešila ich koloniálne spory v otázkach Heligolandu a Zanzibaru, aj keď jej prvá aktivita siaha ešte do začiatku roku 1890, kde pripravila a financovala expedíciu Paula Crampela v okolí Čadského jazera. Túto skupinu kolonistov v tomto čase aj znervózňovala zvýšená aktivita belgického kráľa, ktorý sa sám pustil do expedícií a skúmania konžského povodia. V oboch prípadoch sa *parti colonial* zameriavala na skúmanie územia a na možné trasy vedenia nových železníc v týchto oblastiach ako súbor opatrení, ktorý by zaručil určitý rozvoj týchto území a taktiež by viedol k definovaniu presných hraníc, keďže veľa z týchto oblastí ešte nebolo obsadených, alebo sa tam prelínali sféry záujmu európskych štátov. Záujmy *parti colonial* sa v tomto skorom období zameriavali hlavne na západnú a severnú Afriku a hlavne na prepojenie týchto kolónií v jeden kompaktný celok.³¹

3.2. Intervencia v Sudáne a Mahdistická vzbura

Takmer ihneď po okupácii a prevzatí moci v Egypte, vystala v britskej politike v Nílskom údolí otázka územia južne od Egypta. Už v januári roku 1883 prebiehali diskusie medzi vojenským velením britských síl a chedívom o možnom pripojení Sudánu k Egyptu. Aj keď Sudán bol oficiálne pod mocou chedíva, nedá sa povedať, žeby chedív bol schopný toto územie plne ovládať. Sudán v tomto období bol veľmi chudobným územím, kde boli miestni obyvatelia utláčaní svojimi pašmi, vysokými daňami a rôznymi vojenskými skupinami. Tento stav vecí v Sudáne zaručoval nespokojnosť obyvateľov, a predstavoval podmienky v ktorých

³⁰ ANDREW, The French Colonialist Movement during the Third Republic: The Unofficial Mind of Imperialism. *Transactions of the Royal Historical Society* s.149

³¹ Roberts, T. The comité de l'afrique française, the Chad Plan, and the origins of Fashoda. *The Historical Journal* [online]. Cambridge University Press, 2020, [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: doi:10.1017/S0018246X20000023. s. 3-5.

by mohol uspieť fanatický líder, ktorý by vedel využiť tieto nálady. Tento líder sa našiel a jeho meno bolo Mohammad Ahmed.³² Šejk Mohammad sa zviditeľnil v roku 1881 a svoju kampaň si založil na emancipácii veriacich zo zahraničného vplyvu a jeho výzva práve spočívala z veľkej časti na viere a ochrane Islamu. Dokonca sa sám prehlásil za *Mahdiho* – čo sa dá chápať v islamskom ponímaní ako vedený Bohom, vykupiteľ, ktorý má viesť islamský národ a nechať ho zviest' zo správnej cesty. Táto výzva bola entuziasticky vypočutá medzi mnohými kmeňmi a týmto sa mu podarilo viesť povstanie v oblasti Sudánu a začali napádať egyptské posádky v krajine. Táto vzburá sa nazýva mahdistická podľa titulu, ktorý si jej vodca nárokoval.

V roku 1883 generál Hicks, ktorý bol členom egyptského štábu navrhol expedíciu do Sudánu za účelom potlačenia tohto povstania a na tento cieľ dostal povolenie chedíva na vytvorenie, vyzbrojenie a vedenie samotnej misie. Je nutné poznamenať, že Hicksovi sa nedostalo adekvátnej podpory jeho plánu od vlády v Londýne, ktorá sa nechcela takto otvorene angažovať. Hicks napriek svojej nepriaznivej počiatkovej situácii, bol schopný dosiahnuť určitých úspechov predtým než bola jeho armáda čítajúca 10 tisíc mužov v púšti Mahdim rozprášená, porážka, ktorá bola ale privítaná v Paríži, dúfajúc, že táto porážka povedie k evakuácii Egypta. Avšak vplyv tohto neúspechu bol presne opačný a znamenal diskreditáciu egyptskej vlády a jej armády, ako aj akúkoľvek nádej na zníženie britského vplyvu v Egypte.³³ Zdalo sa totiž, že britská prítomnosť je ešte viac potrebná, ba až žiadaná. Británia sa snažila presvedčiť chedíva o nutnosti opustiť Sudán a rezignovať na pokusy o nastolenie moci Egypta v regióne, čo by však znamenalo opustenie egyptských posádok nachádzajúcich sa v tejto oblasti, čo bolo neprípustné pre egyptskú vládu. Bol podaný návrh obrátiť sa na generála Gordona, ktorý bol známy svojimi predchádzajúcimi vojenskými výpravami v Číne alebo práve v Sudáne v predošlých desaťročiach. Sám Gordon na stretnutí s vládou v Londýne pôsobil, že celková hrozba v Sudáne je prehnaná a že evakuácia egyptských posádok by nemala byť komplikovaná.³⁴

Gordon bol taktiež vládou poverený zhromažďovaním informácií ako aj asistovať chedívovej vláde v otázkach, ktoré by mu mohla zveriť. V Egypte bol Gordon menovaný generálnym guvernárom a bol chedívom poverený založením egyptskej správy v Sudáne.

³² WARD, *The Cambridge history of British foreign policy, 1783-1919: Volume III 1869-1919*.s.177

³³ Ibid. s. 178.

³⁴ WARD, *The Cambridge history of British foreign policy, 1783-1919: Volume III 1869-1919*.s.179-181.

Generálovi sa podarilo obsadiť Chartúm a uvažoval o založení akéhosi nárazníkového štátu v severných provinciách medzi Sudánom pod kontrolou Mahdiho a Egyptom, avšak nestretol sa s pochopením v Londýne. Gordon napriek svojim pôvodným inštrukciám začal hovoriť otvorene o rozdrvení Mahdiho rebélie a považoval, že je všetko iba otázka mužov a peňazí. Britská vláda však tieto vyjadrenia nepovažovala za dôležité a nechcela viesť väčšie vojenské operácia v pre nich bezvýznamnom kúsku zeme. Gordon sa v Chartúme pripravoval na evakuáciu, avšak Mahdimu sa podarilo obsadiť územia severne od mesta a Gordonova situácia sa rýchle skomplikovala. Jeho situácia bola až natoľko zlá, že vláda narýchlo zorganizovala záchrannú misiu, ktorá mala Gordona jeho vojakov a civilistov z Chartúmu vyslobodiť a medzitým začalo dlhé obliehanie mesta. Avšak operácia, ktorá mala zachrániť Chartúm a Gordona nabrala oneskorenie a dorazila do mesta neskoro. Keby bola expedícia prišla o 60 hodín skôr, bola by zachránila Gordona a jeho spoločníkov. Tento neúspech viedol až k páde vlády Gladstona a z generála Gordona sa stal národný hrdina. Nasledujúci rok zomrel aj Mahdi a Briti sa na ďalších desať rokov vzdali myšlienky o ovládnutí Sudánu.³⁵

3.3.Sudán stredobod prelínajúcich sa záujmov

Fašodu môžeme nájsť na mapách z 19. storočia ako malú bodku na ľavom brehu Bieleho Nílu iba trochu na sever od sútoku Bieleho Nílu a Sobatu v sudánskom regióne známom ako Bahr-el-Ghazal. Južne od tohto miesta sa nachádza rozľahlý *Sudd*, ktorý znemožňuje ďalšiu plavbu po Níle v určitých ročných obdobiach. Sudd – v preklade z arabčiny znamená bariéra alebo prekážka, je rozľahlá mokrad' nachádzajúca sa v južnom Sudáne a napájaná práve bielym Níлом. Oblasť Sudánu je plná kontrastov ako z fyziologického hľadiska, keďže tu nájdeme vyprahnutú púšť ako aj poľnohospodárske oblasti s dostatkom zrážok, alebo vďaka funkčnému zavlažovaniu. Populácia je rozdelená do viacerých kmeňov, ktoré nemajú veľa spoločného azda snáď okrem Islamu, ktorý je dominantným náboženstvom v regióne a ktorý bol využitý ako sceľovací element aj počas Mahdiho revolúcie. Nie je to však nijak zvlášť bohatý, alebo inak zaujímavý región.³⁶

³⁵ VALKOUN, Jaroslav, 2013. The Sudanese life of General Charles George Gordon. *Half-forgotten persons in history* [online]. 2012: Západočeská univerzita v Plzni, 2 [cit. 2021-03-04]. Dostupné z: http://actaff.zcu.cz/export/sites/ffacta/archives/2013/ACTA_FF_2013_2.pdf. s 65-67.

³⁶ GIFFEN, Morrison Beall, 1930. *Fashoda, the incident and its diplomatic setting*, III. Chicago: The University of Chicago Press. ISBN 9780608146799. s 3-5.

Veľká Británia však ani po smrti generála Gordona úplne nerezignovala na Sudán a snažila si zaistiť svoju pozíciu v tejto časti Afriky a vylúčiť z nej ostatné mocnosti. Napríklad známa zmluva s Nemeckom z roku 1890 stanovovala medzi dvoma krajinami a ich zodpovedajúcimi kolóniami mimo iné aj sféry vplyvu vo Východnej Afrike, kde je britská sféra vplyvu definovaná až na pomedzie Egypta, čo malo predstavovať Sudán. Táto dohoda bola zverejnená a Briti sa v tom čase domnievali, že im hlavné nebezpečenstvo v Sudáne hrozí z východu a to by mohlo prísť od Nemcov alebo Talianov a ich kolónií.³⁷ Na druhej strane Francúzsko pod taktovkou známeho objaviteľa Savorganana de Brazza viedlo expedície v povodí riek Kongo a Gabon a pomocou pasáží v povodí Konga a jej prítokov ako napríklad Ubangi boli schopní Francúzi preniknúť zo Západu Afriky na jej Východ cestou cez kontinent. Francúzi využívali aj toho, že Konžský slobodný štát v moci belgického kráľa Leopolda II. nemal presne stanovené hranice. Británia sa po podpise zmluvy s Nemeckom obrátila na Francúzsko a snažila sa o podobnú zmluvu, avšak Francúzsko odmietalo rokovať o uznaní vplyvu Británie v Egypte a Sudáne, kde na oplátku mal byť uznaný francúzsky protektorát na Madagaskare. Kompromisne Británia uznala francúzske práva na Madagaskare a v oblasti dnešného južného Alžírsku. Paríž zase uznal britské nároky na Zanzibar, avšak ostatné otázky ako práve sféry vplyvu okolo Čadského jazera alebo Sudánu ostali otvorené a tým aj možná cesta pre francúzsku expanziu v tomto regióne, aj keď lord Salisbury bol presvedčený, že dokázal zastaviť Francúzov v západnej Afrike a v púšti Sahary.³⁸

Británii v tomto období ostávalo iba uzavrieť prístup do Sudánu Taliansku a jeho rozpínavej politike. Počas roku 1889 totiž v Habeši vypukla občianska vojna do ktorej bola talianska diplomacia zapletená, aby posilnila svoju pozíciu vo východnej Afrike. K tomu bol Sudán zasiahnutý hladomorom, ktorý taktiež oslaboval moc mahdistického režimu. Baring v Káhire sa obrátil na Salisburyho s naliehavou žiadosťou o intervenciu v ktorej mu pripomína, že mocnosť ktorá ovláda Chartúm má v skutočnosti celý Egypt pod palcom.³⁹ Aj keď je nutné spomenúť, že Baringove obavy boli neopodstatnené. Taliansko nemalo v úmysle pustiť sa do

³⁷ TAYLOR, A. J. P. Prelude to Fashoda: The Question of the Upper Nile, 1894-5. *The English Historical Review* [online]. 65(254), [cit. 2021-03-05]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/556548. s.53

³⁸ KANYA-FORSTNER, A. S., 1969. French African Policy and the Anglo-French Agreement of 5 August 1890. *The Historical Journal* [online]. Cambridge University Press, 12(4), [cit. 2021-03-05]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2638017> s. 638-642

³⁹ SANDERSON, G. N., 1964. England, Italy, the Nile Valley and the European Balance, 1890-91. *The Historical Journal* [online]. 7(1), [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3020519> s. 96-97

roztržky s Britániou a Salisburyho šikovná diplomacia pomohla nájsť diplomatické riešenie. Protokol, ktorý bol podpísaný 15.04.1891 stanovoval Sudán ako právoplatné územie Egyptskej vlády a prikazoval Taliansku všetky územia v Sudáne opustiť v momente, keď bude Egypt schopný si tieto územia nárokovať. Mimo iné táto zmluva zakazovala Taliansku stavať na rieke Abtara (taktiež známy ako Čierny Níl) akékoľvek dielo, ktoré by mohlo narušiť prirodzený tok Nílu. Británii sa podarilo zmluvne zaistiť si svoju pozíciu vo Východnej Afrike.⁴⁰

3.4.Níl ako modrá niť britskej politiky

„Až nakoniec vody Nílu, od jazier k moru, budú plne pod kontrolou, bude možné sa chváliť o tom, že muž, v tom prípade Angličan využil všetky dary prírody k svojmu najlepšiemu úžitku“.⁴¹

Týmito slovami komentoval potrebu ovládnutia Nílu v Egypte Evelyn Baring, 1. gróf (earl) Cromer, ktorý zastával v Egypte od roku 1883 funkciu generálneho konzula a reálne aj post akejsi šedej eminencie, keďže reálne mal najväčší dosah na dianie v Egypte. Totiž potreba ovládnutia Sudánu nevyvstávala iba z otázky o vytvorenie určitého nárazníkového územia medzi Egyptom a kolóniami ostatných krajín, ale taktiež z potreby ovládnuť Níl a hlavne jeho zásobovanie vodou z jeho početných prítokov.

Níl a dostatočná hladiny v ňom boli pre Britov dôležité z viacerých hľadísk. Níl slúžil hlavne na zavlažovanie poľnohospodárskych oblastí na pestovanie bavlníka, ktorý bol potrebným zdrojom bavlny pre britský priemysel. Bavlna taktiež slúžila ako zdroj príjmov pre egyptskú ekonomiku a Británia mala záujem o udržanie stabilnej ekonomickej ako aj sociálnej situácii v krajine. Z ekonomického hľadiska bolo pre Britániu podstatné aby Egypt zvládol splácať svoj dlh hlavne cez export bavlny a zo sociálneho hľadiska aby nevznikli napríklad potravinové krízy, ktoré by mohli naštříbiť stabilitu krajiny a ohroziť Suezský prieplav.⁴² Bavlna sa na počiatku druhej polovice 19. storočia stala vývozným artiklom číslo jedna, ktorý poväčšine putoval do textilných tovární v severnom Anglicku, avšak bavlník je rastlina, ktorá potrebuje veľké množstvo vody pre svoje pestovanie. Pri finančnej kríze Egypta v roku 1882 bolo teda jednoduché pochopiť, že ak veritelia chcú dostať svoje požičané peniaze späť veľká

⁴⁰ SANDERSON, England, Italy, the Nile Valley and the European Balance, 1890-91 s.108

⁴¹ BARING, Evelyn, 1909. *Modern Egypt*. 2. New York: Macmillan.s.461

⁴² MAZANEC, Jakub. The Aspect of Water Supplies in the British Policy towards Egypt and Sudan: the Role of the Nile in Relations between Great Britain and France at the End of the 19th Century. *West Bohemian Historical Review* [online]. 2019, (1), 41-58 [cit. 2021-03-06]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11025/35672>. s. 43-44

časť toho závisí práve na schopnosti Egypta udržiavať vodu v Níle. Preto po prevzatí moci Britmi sa stala hlavnou prioritou otázka udržiavania dostatočného množstva vody v Níle. Irigačné práce na Níle boli prevedené už od počiatku 19. storočia a ich význam si uvedomovali aj egyptskí nacionalisti počas Urabiho revolúcie keď mnoho z týchto diel poškodili, aby práve ublížili zahraničným záujmom.⁴³

Británia si teda jasne uvedomovala, že stabilita, bezpečnosť a prosperita Egypta stojí na jeho zavlažovacom systéme, slabé každoročné záplavy v rokoch 1888-1889 iba podtrhovali tento problém a nutnosť vysporiadať sa s ním. Aj keď sa Britom podarilo postaviť určité množstvo priehrad a tak regulovať tok Nílu, v 90. rokoch sa zdalo čoraz zrejmejšia aj potreba kontrola vody mimo územie Egypta a potreba budovanie ďalšej vodnej infraštruktúry. V tomto kontexte je možné chápať aj dohody s Nemeckom z roku 1890 a s Talianskom z roku 1891 ako dohody, ktoré nielen vztyčovali sféry vplyvu vo Východnej Afrike medzi mocnosťami ale aj ako snahu Britov o úplnú kontrolu hydrológie v Nílskom povodí, ktorá by zaistila stabilitu a prosperitu pre Egypt. Pre úplné dosiahnutie tohto cieľu sa zdala úplná okupácia Sudánu nevyhnutná.

3.5. Zmluvy z roku 1894

V roku 1894 dochádza na európskej scéne k viacerým dôležitým udalostiam, ktoré narúšajú rovnováhu síl na africkom kontinente a sú istou predzvesťou Fašodského incidentu. Medzi najdôležitejšie udalosti tohto obdobia patria zmluvy, ktoré mali znova vymedziť sféry vplyvu v Konžskom povodí a v oblasti Sudánu.

Vo francúzskej politike nastupuje na scénu Théophile Delcassé, ktorému sa podarilo založiť samostatné ministerstvo kolónii, ktoré by už nepodliehalo ministerstvu námorníctva a pod vplyvom Etienna skladal plány na znovuo tvorenie egyptskej otázky.⁴⁴ V koloniálnych kruhoch vo Francúzsku sa začína črtat' záujem o Sudán, presnejšie o región Bahr-el-Ghazal ako prístupový bod k povodiu Nílu. Známy je aj prejav francúzskeho inžiniera Victora Prompta, ktorý vraj v roku 1893 v Káhirskom *Institut Égyptien* načrtol plán na postavenie vodnej priehrady vo Fašode ako spôsob, ktorým by sa Egypt dal ohroziť buď to náhlymi záplavami

⁴³ Ibid. s.45

⁴⁴ STENGERS, Jean, 1958. Aux origines de Fachoda : l'expédition Monteil. *Revue belge de philologie et d'histoire: Histoire (depuis la fin de l'Antiquité)* [online]. 2, [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: doi: <https://doi.org/10.3406/rbph.1958.2214>. s.437

alebo naopak veľkým suchom.⁴⁵ Aj keď tento scenár sa o postavení nádrže pri Fašode zdal minimálne nepravdepodobný, otázka povodia Nílu ostáva stredobodom imperialistických debát na oboch stranách Lamanšského prielivu.

Delcassé ešte v roku 1893 preto formuluje myšlienku o francúzskom prieniku do povodia Nílu a to na Bielom Níle. Delcassé sa snažil o vytvorenie misie, ktorá by bola schopná preniknúť do západného Sudánu z francúzskeho Konga a ktorá by si založila základňu na Bielom Níle. Francúzsko neuznávalo nároky Británie na územie Sudánu a podľa jeho výkladu bol Sudán *res nullius* územie nikoho, ktoré si môže nárokovať. Pre tieto potreby sa Delcassé veľmi šikovne spojil s vládcom Habešu, cisárom Melikom, ktorý bol v konflikte s Talianskom o zmluve z Uccialli. Táto zmluva bola rozdielne preložená a chápaná v Taliansku a v Habeši. Taliansky preklad stanovoval, že cisár sa v otázke zahraničných vzťahov poddáva Taliansku, ktoré má jednať v jeho mene, čo by z neho fakticky robilo vazala Talianska. Etiópsky preklad tvrdí, že cisár sa môže poručiť Taliansku v otázke medzinárodných vzťahov. Tým, že Británia podpísala v roku 1891 zmluvu s Talianskom, ktorá práve rieši aj otázku hydrologie Abtaru, rieky na území Habeše, Británia je videná v zlom svetle v tomto štáte a Delcassé sa snaží získať Melika na svoju stranu. Francúzsko plánuje totiž aj druhú výpravu, ktorá by viedla z východnej Afriky a obe výpravy by sa stretli vo Fašode. Táto výprava známa ako Monteillova misia sa však nikdy neuskutočnila. Zmeny vo francúzskej vláde ako aj konflikt s Leopoldom II. o presnom vymedzení hraníc v Kongu, odsúdili tieto plány na neúspech a Francúzsko sa dostalo do konfliktu so slobodným štátom Kongo o vymedzenie hraníc a v Konžskom povodí a bolo prakticky zablokované v ďalšom postupe.⁴⁶ Monteillova misia bola presmerovaná do Pobrežia Slonoviny, pre upokojenie situácie v povodí Konga.

Tieto udalosti sa premietli do britskej politiky, ktorá sa opäť začala obzerať po možnosti nastoliť svoju kontrolu na tomto území. V tomto období prebiehajú jednanie medzi Francúzskom a Leopoldom o možnosti vyriešenia sporných území, ktoré by otvorili cestu k Bielemu Nílu. Británia sa sama pustila do jednaní s Konžským štátom a 12.05.1894 bola zverejnená zmluva medzi Britániou a Leopoldom, v ktorej belgický panovník uznáva britskú sféru vplyvu v Sudáne a sám na oplátku dostáva do prenájmu veľký kus územia na ľavom brehu Nílu. Týmto spôsobom Británia vytvára za pomoci Leopolda akési nárazníkové územie, ktoré

⁴⁵ MAZANEC, The Aspect of Water Supplies in the British Policy towards Egypt and Sudan: The Role of the Nile in Relations between Great Britain and France at the End of the 19th Century. s.56

⁴⁶ TAYLOR, Prelude to Fashoda: The Question of the Upper Nile, 1894-5. s.55

bráni francúzskemu prieniku, a taktiež získava do prenájmu územie od Leopolda na stavbu železnice zo severu Afriky do kolónii na Juhu.⁴⁷

Francúzska reakcia na seba nenechala dlho čakať. Gabriel Hanotaux nový minister zahraničia tvrdil, že táto zmluva môže nenávratne zničiť vzťahy medzi oboma krajinami. Paríž taktiež tvrdil, že je táto zmluva v rozpore s Berlínskou konferenciou. Podobne negatívny postoj mala aj vláda v Berlíne, keďže predmetom zmluvy bola zmena územia Konžského slobodného štátu bez konzultácie ostatných mocností. Britský veľvyslanec v Paríži napríklad tvrdil, že táto zmluva mala za cieľ hlavne zabrániť konfliktu s Leopoldom a že nebola nijako namierená voči Francúzsku ale, že iba potvrdzovala podobnú zmluvu s Nemeckom z roku 1890, ktorú však Francúzsko neuznávalo.⁴⁸ Nemecko rozhorčené touto situáciou dosiahlo toho, že článok III tejto zmluvy, ktorý garantoval Británii koridor pre stavbu železnice cez Kongo bol stiahnutý. Hanotaux bol presvedčený, že práve Brusel je slabý článok a preto začal na Leopolda vyvíjať nátlak a súbežne začal jednať s Britmi.

Hanotaux sa v týchto jednaniach snažil o zmierlivý postoj voči Británii a bol pripravený uznať aj anglo-nemeckú zmluvu z roku 1890 samozrejme za cenu ďalších ústupkov, nielen za stiahnutie zmluvy s Leopoldom. Dá sa povedať, že Hanotaux sa snažil o širšie porozumenie s Britmi, ktorí sa však zameriavali iba na otázku Horného Nílu. Keďže francúzskemu ministrovi sa nepodarilo vyjednať túto otázku s Britmi, upriamil svoju snahu na Leopolda, ktorý sa márne snažil získať väčšiu podporu Londýna. 14.08.1894 Francúzsko a Slobodný štát Kongo podpísali zmluvu v ktorej Kongo získalo výhodnú pozíciu na rieke Ubangi a na oplátku sa vzdalo svojich nárokov západne od 30° východnej dĺžky a severne od 5°30' severnej šírky. Táto zmluva v podstate odstránila bariéru medzi Francúzskom a Nílom, aj keď to narúšalo princíp na ktorom si Francúzsko zakladalo a ktorým často argumentovalo svoje postoje v otázkach Sudánu. A to síce ak je Sudán pod Egyptskou správou, britská vláda nemôže podpísať zmluvy o jeho prenájme, avšak praktické dôvody mali v tomto spore navrch.⁴⁹

⁴⁷ DE LANESSAN, *Histoire de l'entente cordiale franco-anglaise : les relations de la France et de l'Angleterre depuis le XVIIe siècle.* s.192

⁴⁸ HENNLICHOVÁ, *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904.*, s.47

⁴⁹ TAYLOR, *Prelude to Fashoda: The Question of the Upper Nile, 1894-5.* s.68

4. Fašodská kríza

Francúzsku sa teda podradilo zvrátiť nepriaznivú situáciu, ktorá vyplývala z jednaní Leopolda s Britmi. Ihneď po podpise zmluvy s Leopoldom sa francúzska politika uberala smerom bádania v povodí rieky Ubangi kam sa vybral ďalší francúzsky bádateľ Victor Liotard, ktorý mal nájsť cestu do provincie Bar el Ghazal a rozšíriť francúzsky vplyv v tomto kraji. Zároveň sa francúzska a britská vláda snažila tento spor vyriešiť diplomatickou cestou a nájsť odpoveď na otázky nílkeho povodia. Tieto vyjednávania mali priniesť aj riešenie všeobecného charakteru na africkom kontinente, čo by znamenalo stanovenie hraníc ostatných sporných území ako napríklad v otázke Sierra Leone v povodí Nigeru apod. Aj keď sa podarilo vyjednať všeobecnú zmluvu medzi dvoma krajinami, zmluva nebola ratifikovaná francúzskou vládou a britský kabinet sa dištancoval od svojich vyjednávačov čím boli tieto pokusy odsúdené na zlyhanie.⁵⁰

Nezdar v týchto jednaniach prakticky znamenal návrat stavu vecí do statu quo z roku 1894, čo znamenalo, že Francúzsko sa snaží presadzovať svoje argumenty o Sudáne ako o *res nullius*. Britský postoj na francúzske jednanie a Liotardovi misiu najlepšie vystihuje príhovor lorda Greya, podtajomník *Foreign Office*:

*„Postup francúzskej expedície s tajnými pokynmi, priamo z druhej strany Afriky na územie, na ktoré sú dlho známe naše nároky, nie je len rozporný a nečakaný akt, ale musí byť taktiež perfektne jasné francúzskej vláde, že to bude vnímané ako nepriateľský akt v Anglicku“.*⁵¹

Tento príhovor, ktorý neskôr vstúpil v známosť ako Greyova deklarácia ilustruje dôležitosť tejto záležitosti a je to aj po prvýkrát, kedy Francúzsko musí čeliť takýmto priamym tvrdeniam, ktoré hraničia s vyhrážkami. Lord Kimberley, britský minister zahraničia sa osobne snažil situáciu upokojiť, keď sa sám zhostil úlohy o vysvetlenie a poopravenie Greyovej deklarácie a o komunikáciu britského postoja francúzskej vláde. Kimberley sa francúzsku vládu cez jej veľvyslanca v Londýne snažil ubezpečiť, že sa v prípade Greyovej deklarácie nejedná o nároky (*claim*) Británie, ale skôr o tézu, ktorá je v britskom prostredí skúmaná a že Francúzsko má plné právo s ňou nesúhlasiť, alebo ju inak atakovať. Týmto postojom britská vláda vyhlasovala, že otázka je stále otvorená a že nesmie dôjsť k okupácii, alebo podpisu

⁵⁰ HANOTAUX, Gabriel, 1909. *Le partage de l'Afrique Fachoda*. 1. Paris: Ernest Flammarion. s.92.

⁵¹ Prejav sira Edwarda Graye v Dolnej snemovni 28.03.1895

nových zmlúv s tretími krajinami bez vedomia druhej mocnosti.⁵² Ani jedna z mocností teda už svoje nároky nemohla stavať na svojich predošlých argumentoch. Zostávala teda jediná možnosť, ako svojich cieľov dosiahnuť a to prostredníctvom *fait accompli*. Pre Francúzov to znamenalo obsadenie ľavého brehu Bieleho Nílu a pre Britániu zničenie mahdistického štátu v Sudáne.⁵³

4.1. Marchandova Misia

Rok 1895 bol z politického hľadiska veľmi rušný, či to už pre Veľkú Britániu, alebo pre Francúzsko. Francúzskym politickým životom hýbali Dreyfusova aféra, či otvorenie Kielského kanálu, ktoré ťažko dopadali na francúzsku politiku a jej postavenie. Na druhej strane Británia čelila problémom v Južnej Afrike a spoločným sporom s Parížom o otázke plavby na Nigeri, ako aj sporný status Madagaskaru na ktorom sa Francúzsko snažilo legitimizovať svoje postavenie. Ústredným problémom sa však stala otázka vo Východnej Afrike. Porážka Talianska a jeho stiahnutie sa po vojne s Etiópiou, vytvorila na tomto území akési vákuum, ktoré by mohol zaplniť mahdistický štát, ktorý sa mohol spojiť s Menelikom a narušiť tým jemnú rovnováhu v neprospech Británie. Potreba zásahu v Sudáne sa v britských kruhoch javila ako nevyhnutná a bola takto aj prezentovaná francúzskej vláde. Vláda lorda Salisbury však túto výpravu prezentovala ako hlavne vedenú chedívom s jeho vojskami, a že nebude vedená bez francúzskeho zvolenia. Výprava mala byť vedená po mesto Dongola v severnom Sudáne. Francúzsko sa k danému plánu nevysslovilo a preto sa Británia obrátila na Nemecko, ktoré prenechalo Britom voľnú ruku v zásahu na sudánskej pôde.⁵⁴

Francúzsko nemohlo na túto intervenciu pristúpiť, keďže takmer paralelne sa snažilo dosiahnuť svojho *fait accompli* a začalo pripravovať ďalšiu misiu do Bahr-el Ghazalu. Víťazstvo Menelika hralo francúzskej diplomacii do kariet, keďže Francúzsko malo dobré vzťahy s cisárom a zakladalo si na potrebe vyslania dvoch misií. Jedna mala mieriť z Brazaville v Kongu do Fašody zo západného pobrežia Afriky, druhá mala vyraziť z Habeše a obe sa mali stretnúť vo Fašode.

V roku 1895 sa po prvýkrát predstavil v *Quai d'Orsay* kapitán Jean-Baptiste Marchand, 31-ročný kapitán námorníctva z malého mesta v Burgundsku. Ako mnohí v týchto časoch sa

⁵² HANOTAUX, *Le partage de l'Afrique Fachoda*. s.95.

⁵³ MICHEL, Charles, 1900. *Mission de Bonchamps. Vers Fachoda a la Rencontre de la Mission Marchand a Travers L'Ethiopie*. 1. Paris: Librairie Plon. ISBN 1293455679. s.8

⁵⁴ HANOTAUX, *Le partage de l'Afrique Fachoda*. s.103.

vzdal usadlého života na vidieku a utiekol zo skromných pomerov svojej rodiny, aby videl svet. Veľmi rýchlo sa mu podarilo presadiť v armáde ako jeden z členov *officiers soudanais*, ktorí boli elitnými jednotkami francúzskeho kolonializmu. Mnohé akcie týchto zapálených bádateľov, často presahovali rozsah ich kompetencií, ignorujúc vládne nariadenia, snažiac sa iba o zabranie, čo najväčšieho územia v Afrike pre svoju vlasť.⁵⁵

Marchand navrhol Hanotauxovi novú výpravu do Sudánu, ako už bolo navrhnuté predtým. Misia mala mať za úlohu pevne ustanoviť Francúzov vo Fašode. Tento pracovitý kapitán predložil neskôr svoj nápad aj na ministerstve kolónií, v podstate navrhoval, že táto francúzska akcia bude frustrujúca pre Britániu, môže viesť k francúzskemu prepojeniu z Dakaru do Džibuti, ako aj zvýšiť francúzsky vplyv v Habeši. V jeho plánoch však napríklad nefiguruje žiadny ekonomický záujem ako napríklad možnosti využitia prírodných zdrojov, obchod s miestnymi obyvateľmi a pod. Je viac než jasné, že Marchandova podstata misie je vojenská až politická, s cieľom budovania francúzskeho impéria a prestíže.⁵⁶ Expedícia sa teda mala vybrať do týchto krajov, ktoré ako zdôrazňovala vláda v Paríži patrili pod zvrchovanosť chedíva, prenesene sultána, a preto mal Marchand okupovať iba územia so zvoľením mahdistického režimu, alebo miestnych obyvateľov. Expedícia teda nemala byť ničím viac než výpravou európskych cestovateľov bez napojenia na vládu a francúzska vlajka mala byť vyvesená iba v prípade stretu s inou európskou mocnosťou, čím sa samozrejme myslela Británia. Ak by k stretu došlo mala sa expedícia za každú cenu vyhnúť otvorenému konfliktu a riešenie tejto otázky prenechať na vládu. Francúzsko dúfalo, že takýmto spôsobom prinúti znovu otvoriť Egyptskú otázku, prípadne zvolať novú medzinárodnú konferenciu na riešenie tejto otázky. Prvé plány na realizáciu tejto kampane boli načrtnuté 24.02.1896, teda ešte pred porážkou Talianska vo vojne proti Habeši, ktorá nastala 01.03.1896 v bitke u Adwy. Nakoniec sa expedícia vydala na cestu počas júna 1896. Je nutné si povšimnúť, že Marchandova misia bola iba vyvrcholením podobných plánov počas celého obdobia 90 rokov 19. storočia. Je taktiež až zarážajúce, že francúzskej vláde trvalo tri roky na vyslanie ďalšej expedície k Nílu po vyslaní Liotarda, ktorý bol úspešný v mapovaní rieky Ubangi, čo len dokresľuje nerozhodnosť a nekonzistentnosť francúzskej koloniálnej politiky v Afrike a vo vzťahu k Egyptu.⁵⁷

⁵⁵ BATES, Darryl, 1984. *The Fashoda incident of 1898 : encounter on the Nile*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780192117717.s.27

⁵⁶ *Ibid.* s. 29-30

⁵⁷ GIFFEN, *Fashoda, The incident and its diplomatic setting* s.14

Marchandovi sa podarilo vyraziť na cestu a 23.07.1896 sa vylodil na pobreží francúzskeho Konga v Loangu v spoločnosti ôsmich francúzskych dôstojníkov a približne 200 *Tirailleurs sénégalais*. Trvalo mu skoro pol roka dostať sa z pobrežia do Brazavillu, jeho postup bol spomalený povstaniami miestnych obyvateľov. V januári roku 1897 sa mu podarilo vyraziť z Brazavillu a ďalších osem mesiacov splavoval Kongo a jeho prítoky, čím prešiel okolo 3300 kilometrov až sa v novembri toho roku dostali na riekú Sue, ktorá je prítokom Bieleho Nílu, kde však ostali zaseknutí až do apríla nasledujúceho roku, kvôli nízkej hladine vody.⁵⁸ Do Fašody sa mu však podarilo doraziť 10.07.1898, kde sa mal stretnúť s druhou misiou, ktorá mala byť vedená z Habeše.

Marchand však márne vyčakával príchod druhej francúzskej expedície, ktorá mala vyraziť z Habeše pod vedením kapitána Bonchampsa. Táto expedícia mala za úlohu ísť po prúde Baro a Sobat, ktorá sa vlieva do Bieleho Nílu a stretnúť sa s Marchandom pri Fašode. Avšak táto misia nemala veľký úspech, v Habeši si nedokázala zaobstarať člny. Spolupráca s francúzskym ambasádorom bola značne komplikovaná, až nakoniec celá misia stroskotala. Misia stroskotala práve na neschopnosti zaobstarať si člny a preto neboli schopní prekonať posledných 300 až 400 kilometrov močarísk a teda ani naviazať spojenie s Marchandom a to aj napriek tomu, že ich cisár Menelik trikrát upozornil na nutnosť mať člny na splnenie tejto úlohy. Táto misia mala byť podporného charakteru a zabezpečiť Marchandovi zásobovanie a podporu v ďalších fázach, avšak jej neúspech značne oslabil Marchandovu pozíciu.⁵⁹

Z medzinárodného hľadiska je nutné podotknúť, že misia ako taká nebola až tak tajná a vláda v Londýne o nej vedela a vydala protesty, avšak striktne z formálneho hľadiska Francúzsko takouto výpravou neporušovalo žiadne dohody. Mimo to sa Francúzsku podarilo v roku 1896 obdržať uznanie anexie Madagaskaru a pokúšalo sa aj o medzinárodne uznanie Tuniska ako svojho protektorátu, kde najväčším rivalom ostávala Británia, ktorá týmto spôsobom hľadala kompenzácie inde ako to už medzi oboma krajinami býva zvykom a to najskôr v povodí Nílu za uznanie Tuniska. Šikovnou diplomaciou sa však Francúzsku podarilo dostať zvolenie aj od Talianska a preto britské obštrukcie nemali dlhú platnosť.⁶⁰

⁵⁸ BATES, *The Fashoda incident of 1898 : encounter on the Nile*. s. 69-71

⁵⁹ DARCY, Jean, 1904. *France et Angleterre. Cent Années de rivalité coloniale. L'Afrique*. 1. Paris: Perrin. ISBN 2012872816. s.432

⁶⁰ HANOTAUX, *Le partage de l'Afrique Fachoda*. s.112.

4.2. Kitchener a dobytie Sudánu

Takmer paralelne s prípravou Marchandovej misie, začali aj preparácie na Kitchenerovu výpravu do Sudánu. Po totálnej porážke Talianska, sa v Británii začali preparácie na intervenciu v Sudáne. Pôvodne mala byť vedená anglo-egyptská výprava pod vedením generála Kitchenera, skúseného veterána britskej armády po mesto Dongola v severnej časti dnešného Sudánu. Táto výprava sa mala skladať z takmer 20. tisícovej armády z ktorej by bolo päť tisíc britských. Na zaistenie financovania expedície sa britská vláda obrátila na egyptskú *Caisse* na uvoľnenie potrebných fondov. Francúzsko a jeho spojenec Rusko protestovali cez svojich zástupcov v *Caisse*, argumentujúc, že čiastka na financovanie takejto výpravy môže ohroziť finančnú stabilitu Egypta. Tieto námietky však boli odignorované a *Caisse* financovanie tejto výpravy odobrila.⁶¹ Neskôr sa však francúzski a ruskí zástupcovia tejto inštitúcie obrátili priamo na súd a egyptský súd prikázal vrátiť už čerpané peniaze späť do *Caisse*. Británia však takmer okamžite uvoľnila zdroje na financovanie expedície pre egyptského chedíva a tým obišla *Caisse*.

Existuje viacero dôvodov, ktoré presvedčili vládu v Londýne o nutnosti podrobiť si Sudán. Porážka Talianska, francúzsky postup, to všetko sa zdalo ako platný argument. V prvom rade si však Británia uvedomovala nutnosť raz a navždy zabezpečiť Egypt a nedovoliť žiadnej inej mocnosti pomýšľať o ohrození jej vplyvu v údolí Nílu. Ako napísal Winston Churchill o dôvodoch, ktoré viedli Britániu do tejto intervencie:

diplomat povedal : „ robíme to, aby sme zastavili Francúzov“,

politik povedal : „robíme to, aby sme mali úspech nad radikálmi“

pochabý muž povedal: „ robíme to, aby sme obnovili vládu chedíva nad Sudánom“,

*avšak človek na ulici, a ľudí je veľa a na rôznych uliciach povedal : „robíme to aby sme pomstili generála Gordona“.*⁶²

Všetky tieto dôvody však nachádzali svoje opodstatnenia ako vo vláde tak aj u britskej verejnosti.

⁶¹ DE LANESSAN, *Histoire de l'entente cordiale franco-anglaise : les relations de la France et de l'Angleterre depuis le XVIIe siècle.* s.197-198.

⁶² SPENCER-CHURCHILL, Lieutenant Winston. The Fashoda Incident. *The North American Review* [online]. 1898, 167(505), [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/25119114 s.738

Zdalo sa, že otázka Nílu je ústredná pre zachovanie celistvosti britského impéria v Afrike. Ako prehlásil Henry Labouchère, britský politik tej doby : „Níl je viac anglický než Temža, a preniknutie do jeho údolia je rovnaká urážka ako bombardovať londýnsky Tower“⁶³. Avšak zdá sa taktiež, že práve strach z francúzskej intervencie prevláda ako dominantný dôvod na skrotenie Sudánu raz a navždy pod britskou kontrolou. V tejto kampani sa mali angažovať hlavne egyptské vojská. Po obsadení Dongoly v septembri 1896, sa anglo-egyptské vojská nezastavili ako bolo pôvodne plánované, ale pokračovali ďalej do Sudánu. V roku 1898 sa Kitchenerové vojská dostali na dohľad Omdurmana – hlavného mesta mahdistického režimu. 02.09.1898 sa Kitchenerovi podarilo dosiahnuť najväčšieho víťazstva, keď sa anglo-egyptským silám podarilo poraziť dvojnásobne väčšiu armádu za cenu minimálnych strát. A aj keď to nebolo konečné víťazstvo, táto výhra znamenala značný úspech britskej expedície v Sudáne a zdalo sa, že pred úplnou okupáciou Sudánu nestojí žiadna prekážka. Avšak iba dva dni po tejto bitke, víťaznú náladu medzi vojakmi ako aj doma v Británii vystriedal šok. Začali kolovať zvesti, že Francúzi dorazili do Fašody. Tieto zvesti sa Briti dozvedeli od posádky zajatej dervišskej lode, ktorí tvrdili, že na nich u Fašody strieľali Európania s divnou vlajkou.⁶⁴ V tábore britskej výpravy zavládlo prekvapenie. Ich kampaň v Sudáne zatiaľ ešte neskončila.

4.3. Stret Marchanda a Kitchenera

Po tom čo Kitchener porazil mahdistické vojská 02.09.1898, si francúzska vláda uvedomovala nevyhnutnosť stretu Marchanda a Kitchenera. Preto už 7 septembra Delcassé, minister zahraničných vecí informoval britského veľvyslanca v Británii, že ak bude Kitchener postupovať smerom na Juh, narazí na kapitána Marchanda a jeho mužov. Taktiež veľvyslanca informoval, že Marchand a jeho muži sú akýsi civilizační emisári, podobné inštrukcie dostal aj sám Marchand, aby sa predišlo právnym problémom, keďže tieto otázky mali byť vyriešené v Európe. Lord Kitchener obdržal podobné rozkazy z Londýna, kde mu bolo povedané, že: „nemá robiť, alebo povedať nič, čo by mohlo akýmkoľvek spôsobom naznačiť uznanie nároku Francúzska, alebo Habeše na akékoľvek územie v údolí Nílu“.⁶⁵ To je jeden z dôvodov prečo Marchandovi bol doručený list od Britov, ktorý bol nadpísaný „veliteľovi európskej expedícii vo Fašode“. Marchandova odpoveď bola celkom prekvapivá. Najprv Kitchenerovi poblahoževal k jeho vojenským úspechom, vyrozprával strasti zo svojej cesty. Marchand v liste tvrdil, že

⁶³ DARCY, *France et Angleterre. Cent Années de rivalité coloniale. L'Afrique.* s.444

⁶⁴ SPENCER-CHURCHILL, *The Fashoda Incident* s.740

⁶⁵ GIFFEN, *Fashoda, the incident and its diplomatic setting* s.35

tým, že uzavrel zmluvu s domorodými vládcami Shillukov, ktorá celé územie Fašody a okolie dáva pod kontrolu a ochranu Francúzska, čím privítal Kitchenera vo Fašode v mene Francúzska. List mal taktiež Marchandov podpis, kde sa menuje komisárom francúzskej vlády pre Biely Níl a Bahr-el-Ghazal.⁶⁶

Kitchener bol pochopiteľne prekvapený takýmto vystupovaním. Sám mal pokyny, aby neuznával žiadny nárok cudzích krajín na údolie Nílu a Marchand sa hneď v prvom liste pasuje do úlohy francúzskeho komisára. 19. septembra 1898 britské jednotky dorazili do Fašody a to bol deň stretnutia medzi oboma mužmi. Po krátkej výmene názorov sa Kitchener a Marchand dohodli na tom, že sami túto situáciu nevyriešia a že by riešenie tejto otázky mali prenechať svojim vládam v Londýne a v Paríži. Aj keď Kitchener sa snažil hrať silovú kartu, upozorňujúc Marchanda, že disponuje početnejšími jednotkami, francúzsky kapitán sa nechal počuť, že by radšej zomrel na mieste než, aby sa vzdal a stiahol francúzsku vlajku. Obaja sa taktiež dohodli na dočasnóm prímerí a Kitchener nechal vo Fašode vojenskú posádku naproti francúzskemu táboru.⁶⁷

4.4. Vyjednávania

Potom, čo sa francúzska a britská misia zrazili vo Fašode, malo byť vyjednanie o novom usporiadaní tohto kúska Afriky zverené do rúk *Quai d'Orsay* a *Downing Street*. Ešte pred samotnou krízou sa obe krajiny snažili nájsť kompromis a konsenzus a urovnať mnohé zo svojich sporov na kontinente. V roku 1897, krátko po tom čo vyšiel najavo cieľ Kitchenerovej intervencie v Sudáne, sa francúzsko-britská komisia snažila definovať hranice a územia v povodí Nigeru a okolí jazera Čad. Postavenie Británie sa na medzinárodnej scéne razantne zhoršovalo. Jamesonova expedícia v Južnej Afrike a podpis francúzsko-nemeckej dohody o definovaní hraníc v Západnej Afrike v júli 1897, značne naštrbilo politiku *splendid isolation* ako hlavného prúdu v britskom vzťahu k zahraničným záležitostiam.⁶⁸ Avšak v lete toho istého roka Británia vystupovala viac zmierlivo. Došlo k uznaniu francúzskeho protektorátu

⁶⁶ BATES, *The Fashoda incident of 1898 : encounter on the Nile*. s. 130

⁶⁷ JACKSON, HERBERT W., 1920. FASHODA 1898. *Sudan Notes and Records* [online]. 3(1) [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/41715766 s.2

⁶⁸ GANIER, G., 1962. Les rivalités franco-anglaise et franco-allemande de 1894-1898, dernière phase de la course au Niger : la mission Ganier dans le haut Dahomey, 1897-1898. *Revue française d'histoire d'outre-mer* [online]. 49(175), [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outre_0300-9513_1962_num_49_175_1353 s.232

v Tunisku a Londýn stiahol svoje posledné námietky a vyjednávania o Nigeri boli znovu v plnom prúde. Je nutné podotknúť, že v tomto období je celkom známy cieľ Marchandovej misie, vyjednanie sú preto zdĺhavé, mapy týchto území nepresné, hlásenia protichodné. Lord Salisbury výstižne popisuje záležitosti na tomto kontinente: „Afrika bola stvorená ako pohroma pre ministrov zahraničných vecí.“⁶⁹Tento postoj odzrkadľuje komplexnosť jednaní v afrických otázkach.

Tieto vyjednávania, ktoré sa odohrávali súčasne s Marchandovou expedíciou a Kitchenerovým zásahom v Sudáne by sa dali interpretovať aj ako pokus Francúzska o dosiahnutie pochopenia na všeobecnejšej úrovni v Afrike. Pretože tieto jednania rozoberali vymedzenia území v okolí Nigeru a jazera Čad, ktoré by mohli byť cestou do Nílskeho povodia. Otázka týchto území teda bola veľmi delikátna a v Británii sa teda rozhovory o Čade rovnali rozhovorom o Níle, preto viedla britská diplomacia tvrdý boj o každý meter. Prekvapivo Hanotaux nebol pripravený na takéto jednanie s britskými sokmi. Aj keď *Bulletin du Comité de l'Afrique française*, oficiálny mesačník *parti colonial* tvrdil, že Hanotaux by nikdy neposlal Marchanda do Afriky bez toho aby si zaistil podporu jediného svojho spojenca a to síce cárskeho Ruska, to však nebola pravda. Rusko a Francúzsko síce spolu mali uzavretú spojeneckú zmluvu, ktorá sa však nevzťahovala na koloniálne otázky. Hanotaux teda musel Británii čeliť sám a možnosť ďalšej medzinárodnej konferencie o rozdelení vplyvu v povodí Nílu bola takmer nulová.⁷⁰

Po takmer štyroch rokoch bola francúzsko-britská konvencia podpísaná 14.06.1898. Táto konvencia mala konečne uzatvoriť túto problematickú kapitolu v Západnej Afrike a zmluvne ukotviť rozdelenie území v regiónoch Nigeru a jazera Čad, avšak na druhý deň padla francúzska vláda a na jej ratifikáciu už nedošlo.⁷¹S pádom francúzskej vlády došlo aj na zmenu v Quai d'Orsay, kde sa na post ministra zahraničia dostal Théophile Delcassé, ktorý nahradil Hanotauxa a ktorý vydržal na svojom poste až do roku 1905.

⁶⁹ HANOTAUX, Gabriel. FACHODA: II: LA CONVENTION DE JUIN 1898; L'INCIDENT DE FACHODA. *Revue Des Deux Mondes (1829-1971)* [online]. 1909, 1909, 49(4), [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/44804152>. s.726

⁷⁰ BROWN, Roger Grown, 1970. *Fashoda reconsidered; the impact of domestic politics on French policy in Africa, 1893-1898*. Baltimore: Johns Hopkins Press. ISBN 9780608146799. s.75

⁷¹ HANOTAUX, FACHODA: II: LA CONVENTION DE JUIN 1898; L'INCIDENT DE FACHODA. s. 731

Delcassé zasvätil svoju kariéru jedinému cieľu a to navrátiť Francúzsko na miesto medzi mocnosti Európy ako európsku, koloniálnu a globálnu mocnosť. Aj keď do parlamentu pôvodne vstúpil ako člen radikálnej ľavice, jeho veľký vzor a mentor bol Gambetta, jeho názory postupne prešli v umiernené až striktné pragmatické. Pred tým než nastúpil ako minister zahraničných vecí, pracoval ako minister kolónií a podieľal sa na vypracovaní plánu Marchandovej misie s podporou parti colonial. Sám bol veľmi pracovitý a ambiciózny vo svojich plánoch, čo znamenalo, že často pracoval aj na tých najbežnejších prípadoch sám, alebo iba s úzkym okruhom svojich spolupracovníkov a veľkú časť vyhlásení ministerstva písal sám. Delcassé sa taktiež venoval iba svojmu ministerstvu, veľmi málo času venoval domácej politike, čo mu zaručilo dlhú desaťročnú stabilitu na poste ministra zahraničných vecí počas ktorej sa vystriedalo päť vlád. Túto stabilitu mu zaručila aj doba v ktorej sa Francúzsko a jeho verejnosť nachádzala. Dreyfusova aféra ako aj debaty o oddelení cirkvi od štátu zaručili Delcassému voľnejšiu ruku pri riešení medzinárodných záležitostí.⁷²

V deň keď padla francúzska vláda kabinetu Mélina a Delcassé nastúpil ako nový minister zahraničia, Marchand ešte ani nedorazil do Fašody. Podstatou Marchandovej misie totiž nebolo dobývanie, či zaberanie územia, ani akási záruka k tomuto vyjednávaniu, ale hlavne sa jednalo o samotné vyjednanie, ktorým sa dalo uspieť. Z predošlých jednaní totiž boli položené určité princípy a Francúzsko sa malo snažiť o to vyťažiť čo najviac z budúcich jednaní. Hanotaux sa aj po páde vlády snažil o ratifikáciu konvencie z júna a o napredovaní jednaní, avšak bezúspešne a africké jednanie boli prerušené.⁷³ Už počas prvého týždňa v septembri 1898 mal Delcassé plné ruky práce. Potom čo dorazili správy o Kitchenerovom víťazstve nad mahdisitckými silami, nasledované správami z Londýna aj Berlína, prichádzali s posolstvom o možnom anglo-nemeckom zblížení, si Delcassé uvedomoval slabosť francúzskeho postavenia. Potom, čo sa Delcassé dozvedel o Kitchenerovom úspechu, aktívne upozornil britského veľvyslanca v Paríži Monsona o existencii Marchandovej misie a jej možnom strete s Kitchenerom. Delcassé pripustil, že nepozná skutočnú polohu Marchanda a jeho mužov a tvrdil, že sa jedná o misiu čisto prieskumnú, emisársku a taktiež dúfal, že

⁷² HAYNE, M. B., 1993. *Delcassé and the Centrale, 1898–1904: The French Foreign Office and the Origins of the First World War, 1898–1914* [online]. 1. Oxford: Oxford University Press [cit. 2021-03-21]. ISBN 9780198202707. Dostupné z: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198202707.001.0001/acprof-9780198202707-chapter-4> s.3-9.

⁷³ HANOTAUX, FACHODA: II: LA CONVENTION DE JUIN 1898; L'INCIDENT DE FACHODA. s.742

nedôjde k žiadnemu otvorenému stretu medzi oboma táborami a že s lordom Salisburyom môže pracovať na riešení v mieri.⁷⁴

Salisbury, ktorý sa sám často profiloval svojim umierneným postojom voči Francúzsku, na tieto slová reagoval akceptovaním návrhov francúzskeho ministra, avšak na druhú stranu odmieta prejednávať kontrolu území porazeného chalífa, keďže tieto územia spadajú pod právo egyptskej a britskej vlády.⁷⁵ Delcassé kontroval, že mu nie je jasné aké územie chalífa v Sudáne predtým kontroloval. Nasledovala výmena názorov z 18. septembra kedy Delcassé konverzoval s britským veľvyslancom o legitimitu Marchandoveho postupu v tejto oblasti. Manson sa obrátil na Greyovu deklaráciu, v nej podtajomník *Foreign Office* označil akýkoľvek prienik v oblasti horného Nílu za nepriateľský akt. Delcassé oponoval, že Francúzsko predsa nikdy neuznalo oblasť horného Nílu za britskú sféru vplyvu a že sa vtedajšia vláda s Hanotauxom ako ministrom zahraničia voči Greyovej deklarácii vyhradila. Od tejto výmeny názorov bolo jasné, že sa francúzske a britské názory na Fašodskú krízu značne líšia a že cesta k bezkonfliktnému rozuzleniu tejto otázky bude zdĺhavá trnitá.⁷⁶

Samotná situácia na francúzskej strane bola značne komplikovaná. Delcassé odmietol komunikovať svoje jednanie a postoje ministerstvu kolónii a Marchand nemal spôsob, ako by mohol komunikovať s Parížom. Aj o tom, že Marchand vôbec do Fašody dorazil sa dozvedela francúzska vláda a verejnosť až prostredníctvom britského veľvyslanca, ktorý tlmočil Kitchenerov telegram. Hlavným britským argumentom teda zostávala téza, že územie na ktorom sa Marchand nachádza a ktoré si francúzska vláda nárokuje, patrí egyptskému chedívi, ktorý o toto územie prišiel počas mahdistickej revolúcie a Británia chedívi asistuje pri znovu nadobudnutí tohto regiónu. Francúzsko teda nemá žiadne právo nárokovať si tieto územia pre seba. Francúzsko na druhú stranu oponovalo, že Sudán od revolúcie v 80. rokoch už napatriel pod územia spadajúce pod moc chedíva a preto sa z tohto regiónu stala *terra nullius*, ktorá nespadá pod nikoho autoritu a je teda možné dobyť a nárokovať tieto územia, ako to spravil kapitán Marchand v záujme Francúzska. Druhá alternatíva tohto výkladu

⁷⁴ GRAHAM, H. Stuart, 1921. *French foreign policy from Fashoda to Sarajevo (1898-1914)*. New York: The Century cd. ISBN 0530609371. s.24

⁷⁵ EUBANK, Keith. The Fashoda Crisis Re-Examined. *The Historian* [online]. 1960, 22(2), [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/24437596 s.149

⁷⁶ HENNLICHOVÁ, *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904.*, s.51

z francúzskej strany vychádza z predpokladu, že ak teda mahdistický štát v Sudáne bol reálnym a nezávislým štátom, ktorý Británia dobyla a na ktorý si robí nároky práve svojou vojenskou intervenciou, tak by mal rovnaký meter platiť aj pre Francúzov, ktorí dorazili do Fašody dva mesiace pred konečnou bitkou Kitchenerovej kampane a teda dobyli región Bahr-el-Ghazal z rúk spoločného nepriateľa a tým pádom je aj francúzsky nárok na toto územie legitímny na rovnakom základe, ako ten britský. Tento francúzsky výklad bol však Britániou tvrdo odmietnutý, pretože malá jednotka pod Marchandovým velením predsa nič nedobyla a bez britského zásahu by ani nebola schopná svoju pozíciu ubrániť.⁷⁷ Británia tvrdo hájila svoje práva a nebola ochotná pripustiť ústupky žiadnej cudzej mocnosti na nílске údolie. Toto presvedčenie len podčiarkuje dlhoročnú britskú politiku v Egypte a pokusy o udržanie svojej moci a stability na tomto kúsku Afriky.

4.5. Verejná mienka počas jednaní o Fašode

Od začiatku jednania sa obaja hlavní aktéri ako lord Salisbury tak aj Delcassé snažili udržať tieto jednania na diplomatickej kabinetnej úrovni. Tento prístup v praxi znamenal to, že ani jeden z účastníkov nekomentoval verejne toto diplomatické dianie a verejnosť nemala prístup k prejednávanej záležitosti. Obaja aktéri taktiež mali pocit, že verejnosť by ich mohla obmedzovať v manévrovacom priestore. To však taktiež znamenalo nezhodu v rámci francúzskeho kabinetu, kedy ministerstvo kolónií nemalo dostatok informácií o misii, ktorú samo zosnovalo a Delcassé sa odmietal radiť s vládou a držal tieto jednania v tajnosti.⁷⁸

Tento vnútorný konflikt oslaboval Francúzsko na medzinárodnej pôde a dokonca minister kolónií poskytol rozhovor pravicovým novinám *Le Gaulois*. V tomto rozhovore sa vyjadril, že mierumilovné jednanie a túžba po zmierení sa nesmú prekladať ako ponechanie Marchanda a jeho spoločníkov osudu. Minister kolónií Trouillot pokračuje tým, že sa celá kríza musí vyriešiť v Európe a že jednania medzi oboma krajinami prebiehajú, avšak viac bude známe až do Paríža dorazí hlásenie od Marchanda.⁷⁹ Toto prehlásenie bolo takmer okamžite rozoberané na druhej strane lamanšského kanála a noviny ako *The Times* alebo *Morning Post* na druhú stranu žiadali od Salisburyho vysvetlenie britského postoja, keďže sami interpretovali postoj francúzskeho ministra ako stanovisko francúzskeho kabinetu. Trouillotova spoveď pre *Le Gaulois* tak drasticky zmenila formu francúzsko-britského dialógu a na oboch štátnikov bol

⁷⁷ DARCY, *France et Angleterre. Cent Années de rivalité coloniale. L'Afrique*. s.455

⁷⁸ BROWN, *Fashoda reconsidered; the impact of domestic politics on French policy in Africa, 1893-1898*. s.98

⁷⁹ *Le Gaulois*, vol. 33, no. 6142. 28.09.1898.

vyvíjaný nátlak, aby svoje stanoviská predložili verejnosti. Lord Salisbury prostredníctvom Monsona Delcassého informoval, že je nevyhnutné komunikovať stav vecí verejnosti. Neskôr britská vláda dala najavo svoj zámer vydať *Blue Book* o doterajšom priebehu jednaní, čím prinútila aj Delcassého pripraviť vlastnú *Livre Jaune* a týmto spôsobom zapojiť širšiu verejnosť do Fašodskej otázky.⁸⁰

Po tom, čo Delcassé 28.09.1898 odmietol bezpodmienečné stiahnutie Marchandovej misie z Fašody sa nálady na oboch stranách lamanšského prielivu značne zhoršili. V Británii po úspešnom Kitchenerovom ťažení vzbudzovala vlnu nevôle. Britská verejnosť sa cítila podvedená francúzskym postupom v Afrike, ako to jasne ilustruje jeden z článkov, ktorý vyšiel 21.09.1898 v britských novinách *Daily Telegraph* :

„Jones chytí Browna vo svojom sade, ktorý si plní vrecká jablkami a Brown mu navrhne, že zo sadu odíde a nechá tam jablká, avšak je nutné ho odškodniť za jeho odvahu a za jeho postup, tým že by na oplátku dostal slivky z Jonesovej záhrady“.⁸¹

Situácia v ktorej sa Francúzsko nachádza je pre britskú verejnosť smiešna ba až komická. V očiach Británie sú teda nároky Francúzska neopodstatnené, smiešne ako samotná situácia Marchanda vo Fašode. Kitchener a správy, ktoré posielal domov o Marchandovej situácii vykresľovali francúzske postavenie ako beznádejne a verejnosť bola presvedčená o tom, že francúzsku výpravu Kitchener zachránil od dervišov, čo v skutočnosti Francúzsku nedáva žiadne právo si nič nárokovať.⁸² Na druhej strane však Marchand a jeho úspechy v Afrike sú uznávané a obdivované z ľudského hľadiska ako prieskumníka, jeho odvahu a aj rozvahu a pokoj pri jednaní s Kitchenerom.

Britská tlač sa teda pripája na stranu svojej vlády. *Times* v článku z 3. októbra tvrdí, že verejnosť si jednohlasne myslí, že evakuácia Fašody je nevyhnutný predpoklad budúcich jednaní s Francúzskom. Po tom čo bola zverejnená *Blue Book* 10. októbra, ktorá obsahovala list, ktorý uistoval britskú verejnosť vo vzťahu k Egyptu. Daný list potvrdzuje, že egyptský chedív požiadal Britániu o ochranu a znovu dobytie stratených území, preto britské jednotky

⁸⁰ BROWN, *Fashoda reconsidered; the impact of domestic politics on French policy in Africa, 1893-1898*. s.99-100

⁸¹ *Daily telegraph*, no. 9274. 21.09.1898

⁸² HUGODOT, M. L'opinion publique anglaise et l'affaire de Fachoda. *Revue d'histoire des colonies* [online]. 1957, 44(155), [cit. 2021-03-2+]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outr_0399-1385_1957_num_44_155_1276 .s.118

vo Fašode zastupujú a nie Francúzi.⁸³ Britská verejnosť stojí za Salisburyom a Kitchenerom aj z určitého národného sentimentu. Jedná sa hlavne o obeť, ktoré musela Británia podstúpiť počas nílскеj kampane, smrť Gordona, ktorá bola konečne pomstena, boj proti otroctvu, to boli všetko dôvody, ktoré značne rezonovali v britskej spoločnosti. A zdalo sa, že Francúzi sa svojím jednaním snažia Britániu pripraviť o tento veľký úspech. Je tu aj imperiálny alebo koloniálny argument, kde sa jedná o strach zo straty prestíže, urážku národnej cti britského impéria. Tieto všetky dôvody zjednotili v myslení britskú verejnosť. Ako napísal *Daily Telegraph* tretieho novembra: „Nie sú ani Konzervatívci ani Radikáli ani Liberáli v našej krajine, iba Angličania. Stranícke rivality splynuli do jednotného patriotizmu“.⁸⁴ Celá Británia teda stojí za lordom Salisburyom, ktorý od začiatku zastával postoj, že Francúzi musia opustiť Fašodu a až potom sa môže začať vyjednávať. Nejedná sa však o verejnú mienku iba v európskej časti britského impéria. Tento názor je totiž zhodný s názormi, ktoré prevládajú aj v britských kolóniách. *The colonist* novozélandské noviny totiž o strete píše 27. septembra podobným spôsobom :

*„Úspech britskej armády vzbudilo pýchu a uchvátenie po celej britskej ríši, avšak počiny francúzskej expedície pod vedením kapitána Marchanda vo Fašode sa zdá byť zlovestné svojím spôsobom“.*⁸⁵

Francúzska expedícia je vo verejnej mienke chápaná ako akýsi nečestný pokus s cieľom zaistiť si nové územia v Afrike a uškodiť Británii. V britskej tlači prevláda názor, že tvrdenia a argumentácia francúzskej vlády a tlače sú nelegitímne. Predtým bol Salisbury často kritizovaný za svoju zdržanlivosť, avšak jeho pevný postoj počas trvania Fašodskej krízy, presne odpovedal očakávaniam britskej verejnosti vo vzťahu k Francúzsku. Aj politická opozícia podporila Salisburyho postoje, lord Rosebery z liberálnej strany, ktorý sám bol autorom Greyovej deklarácie, vyjadril 12. októbra svoju plnú podporu Salisburyho vláde a národu vo svojom jednaní tvrdiac, že táto otázka má byť vyriešená mierovou cestou, ale, že Británia žiadny kompromis neprijme.⁸⁶ Zdalo sa, že celá Veľká Británia sa zjednotila s cieľom nenechať Francúzsku žiadnu enklávu na Níle. Pozícia lorda Salisburyho bola v chvíľach jednania takmer neotrasiteľná, čo mu značne celý proces uľahčilo.

⁸³ HUGODOT, L'opinion publique anglaise et l'affaire de Fachoda. s.122

⁸⁴ *Daily telegraph*, no. 9312. 04.11.1898

⁸⁵ *The Colonist*, 27 September 1898, p.2.

⁸⁶ HUGODOT, L'opinion publique anglaise et l'affaire de Fachoda. s.125

Na druhej strane v Paríži to mal jeho diplomatický sok Delcassé o čosi ťažšie. Aj keď francúzska tlač sa prikláňala k argumentu *res nullius* ako ju prezentoval Etienne a jeho parti colonial, pridávala k tomu aj argument národnej hrdosti, ktorú by stiahnutie Marchandovej misie značne poškodilo. Napríklad *Le Matin* z 6. Októbra 1898 v článku nazvanom „Anglická neústupnosť“ hovorí o tom, že anglická tlač vidí iba jednu stranu tejto diskusie a to tú anglickú a že využívajú toho, že francúzska vláda čaká na správy od Marchanda, aby burcovali verejnú mienku a vytvárali nebezpečnú situáciu, z ktorej bude ťažké východisko, ktoré skončí nevyhnutne potupou jednej z krajín.⁸⁷ Delcassé sa teda nachádzal vo veľmi zložitej situácii, z britskej strany na neho bol vyvíjaný nátlak, aby odvolal Marchanda od ktorého však ešte nedostal žiadne hlásenie a sám Delcassé mal pocit, že by mal jednať aj bez príchodu hlásenia od Marchanda. *Le Matin* z 10. októbra si všima eskaláciu celej situácie píše :

„Môžeme si zachovať našu česť a nemusíme si udržať Fašodu“.⁸⁸

Ďalej v tomto článku pomenovanom *Les Africains* rozvádza tézu, že Francúzsko najskôr nebude riskovať vojny kvôli nejakým vzdialeným územiám na prahu Egypta. Ďalej pokračuje tvrdiac, že síce Francúzsko má mať koloniálne ambície, avšak s rozvahou použitím metafory, žeby mosty nemali byť väčšie ako rieka, ktorú prekračujú.

Francúzska tlač reaguje aj na zdanlivo celobritskú jednotu. 13. októbra *la Liberté* na svojej prednej strane venuje rozsiahly článok o tom ako sa britskému premiérovi podarilo za sebou zoradiť takmer celú Britániu. Tento francúzsky denník tvrdí, že Británia sa snaží správať k Francúzsku ako sa správali USA k porazenému Španielsku. Týmto spôsobom tlačí *Foreign Office* Francúzsko k ukončeniu jednaní, po ktorom je už možná buďto arbitráž, alebo vojna. Na druhú stranu vyzdvihuje Delcassého schopnosť reagovať s rozvahou a jeho snahy o mierové riešenie. Etienne v denníku taktiež odkazuje ministrovi zahraničných vecí svoju podporu ako aj podporu celého národa ako aj odkaz, že anglické nároky sú nekompatibilné s francúzskou prestížou.⁸⁹ Avšak na tej istej titulnej strane sa môžeme dočítať, že Fašoda nie je jedinou aférou, ktorá hýbe francúzskou verejnosťou. V parlamente sa rozoberá Dreyfusova aféra, ktorá zdá sa mať väčšiu váhu v politickom živote než Fašoda.

⁸⁷ *Le Matin*, 07.10.1898.

⁸⁸ *Le Matin*, 07.10.1898.

⁸⁹ *La Liberté*, no.12369. 13.10.1898

Le Soleil, ktorý je známy svojimi proti republikánskymi názormi tvrdí, Francúzsko a Británia sa musia vyhnúť vojne a že sa musí spraviť všetko pre to, aby sa vojne predišlo okrem nemožného. Ďalej denník znázorňuje situáciu v ktorej sa nachádza Francúzsko a aké sú požiadavky Británie, ktoré práve znamenajú, že Británia žiada nemožné a jej zachádzanie so svojím francúzskym partnerom počas trvania krízy.

„Avšak ak nás chcú potupiť, doručením jednoduchej a jasnej žiadosti o evakuáciu Fašody, to dá chápať ako po nás žiadať nemožné a francúzska hrdosť to nebude akceptovať, je nutné aby toto vedeli aj na druhej strane kanála.“⁹⁰

Publikácia *Livre Jaune* z 25. októbra znovu spôsobila novú vlnu polemiky vo Francúzsku. George Clémenceau sa toho istého dňa vyjadruje k celému konfliktu v denníku *L'Aurore*, ktorý mimo iného podporuje Dreyfusa. Podľa Clémenceaua je nutné vyzdvihnúť kvality ako ministra zahraničných vecí Delcassého, tak aj francúzskeho veľvyslanca v Británii Courcela, ktorí robia Francúzsku dobré meno napriek neustálemu nepriateľskému tónu a provokáciám z britskej strany. Aj keď Clémenceau tvrdí, že britské nároky nie sú opodstatnené uvedomuje si silu britskej armády a vraví :

„Francúzsko sa nemôže zapojiť do vojny o niekoľko území v afrických močiaroch, keď mestá Méty a Štrasburg sú v rukách Nemcov.“⁹¹

Clémenceau vo svojom príspevku taktiež zdôrazňuje vážnosť situácie, v prípade, že by nedošlo k mierovému riešeniu, francúzska armáda ani námorníctvo nie je pripravené viesť ofenzívnu vojnu. Nielen to, Dreyfusova aféra spôsobila vo Francúzsku celospoločenskú krízu a deň pred príchodom poručíka Baratiera 27.10.1898, ktorý niesol správy od Marchanda padla radikálna vláda Brissona práve na otázkach ohľadom Dreyfusa.⁹² Nielen to, francúzska verejnosť a tlač zastáva francúzsku verziu o *terra nullius*. Avšak je vidieť frakcie aj v týchto otázkach. Katolícky konzervatívny denník *La Croix* z 31. októbra kritizuje slabosť francúzskej republiky a jej vlády. Tvrdí, že francúzske práva v Egypte boli pošľapané v roku 1882 a teraz sú pošľapané znova. Neschopnosť vlády zasiahnuť počas britského bombardovania Alexandrie v roku 1882 a terajšia neschopnosť Delcassého a vlády jednať vo francúzskom záujme.

⁹⁰ *Le Soleil*, no. 295, 22.10.1898

⁹¹ *L'Aurore*, no. 372, 25.10.1898

⁹² RACHEL, Arié. L'opinion publique en France et l'affaire de Fachoda. *Revue d'histoire des colonies* [online]. 1954, 41(144 -145), [cit. 2021-03-28]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outre_0399-1385_1954_num_41_144_1221 s.355

Denník avšak podotýka, že Británia sa v celej kauze iba vracia k osvedčenému receptu a to využívať slabosti Francúzska, aby dosiahli vlastných záujmov. Ozývajú sa aj hlasy medzi, že priamo Londýnska vláda je zodpovedná za celú Dreyfusovu aféru ako spôsob, ako oslabiť Francúzsko a získať to po čom túžia v Egypte.⁹³

Aj keď je celá Británia naladená dosť proti Francúzsku a Británia nie je ochotná pristúpiť na kompromisné, či inak kompenzačné riešenia, vojna proti Parížu je videná ako posledné možné východisko. Aj keď je britská vláda a verejnosť ochotná riskovať vojnu proti svojim susedom, zaznievajú aj zmierlivejšie hlasy, ako napríklad liberáli. Lord Spencer 28.októbra prehlásil:

„Bol by to škandál vidieť tieto dva civilizované národy, možno najcivilizovanejšie medzi národmi zeme, ako proti sebe vedú vojnu“.

Je vidieť aj snahy o mobilizáciu v oboch krajinách a britský veľvyslanec dostáva za úlohu sledovať aktivity vo francúzskych vojenských prístavoch. Britská tlač vyložene nebojuje proti francúzskemu ľudu, alebo národu, jedná sa skôr o francúzsku vládu ako takú. Nielen, že za Marchanda skrýva svoje koloniálne ambície, ale aj nepokoje, ktoré sú pozorovateľné vo Francúzsku počas procesov s Dreyfusom, ako aj počas generálnych štrajkov, ktoré zachvátili Francúzsko v tom istom období. Britská vláda mala dôvod sa domnievať, že nestabilná domáca situácia vo Francúzsku môže vyústiť v nestabilitu aj na medzinárodnom poli, čo len podporovalo argumenty radikálnejších politikov v Británii. V tejto búrlivej situácii sa Salisbury pokúsil o kompromisné riešenie, ktoré komunikoval francúzskej vláde 26. októbra. Členovia Salisburyho vlády, však veľmi chladno prijali tento návrh. Minister kolónii Chamberlain a prvý lord admirality Goshen, tlačili Salisburyho do razantnejšieho prístupu, ktorý by sa mohol rovnať aj preventívnej vojne proti Francúzsku. Väčšina britskej vlády sa zhodovala, že je potrebné zaslať ultimátum spojené s prehliadkou vojenskej sily. Dňa 28. októbra dostalo britské námorníctvo rozkaz aby prešlo do plnej bojovej pohotovosti.⁹⁴

Delcassého pozícia vo vyjednávaní bola značne otrasená britskou mobilizáciou a jeho veľvyslanec v Londýne Courcel ho taktiež informoval, že nebude ani kompromis, ani

⁹³ MARTIN, Thomas a Toye RICHARD, 2017. *Arguing about Empire: Imperial Rhetoric in Britain and France, 1882-1956: Fashoda* [online]. Oxford: Oxford: Oxford Scholarship Online [cit. 2021-04-04]. ISBN 9780198749196. Dostupné z: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198749196.001.0001/acprof-9780198749196> s.17-18

⁹⁴ BROWN, *Fashoda reconsidered; the impact of domestic politics on French policy in Africa, 1893-1898*. s.113

vyjednávaniu pokiaľ francúzska vlajka veje vo Fašode a sám navrhoval stiahnutie Marchanda pokiaľ je čas a to so zdvihnutou hlavou a č'ou. Medzitým Marchandov poručík Baratier dorazil do Paríža, na stanici ho čakali stovky nadšencov. Baratier sa počas nasledujúcich dvoch dní 27. a 28. októbra snažil francúzskeho ministra zahraničia presvedčiť o nutnosti zotrvania francúzskych jednotiek na mieste a že ich situácia nebola tak tragická, ako to tvrdil Kitchener vo svojich správach. Avšak Delcassé odmietol tieto návrhy. Baratier sa teda obrátil na kolonialistické hnutie *parti colonial* a na ministerstvo kolónii, aby získal ich podporu. Etienne a jeho stúpenci v parlamente vydali 29. októbra prehlásenie, že žiadne finálne jednanie o otázkach Fašody nesmie byť Delcassém uzatvorené bez súhlasu parlamentu.⁹⁵ Delcassé sa ešte na poslednú chvíľu snažil manévrovať a zaistiť výhody pre Francúzsko, napríklad stiahnutie Marchanda do Etiópie, kde by sa k nemu pripojili ďalšie jednotky a jeho následný návrat do Fašody. Courcel apeloval na ministra, aby bola Marchandova misia odvolaná. Delcassé sa však taktiež obával o svoje meno ak dovoľí takúto potupu Francúzska. Courcel nakoniec šiel za prezidentom Faurem, ktorý aj keď bol zakladajúcim členom *parti colonial* bol znepokojený jednaním Delcassého. Sám v tejto chvíli odsudzoval *parti colonial* podľa jeho názoru hŕstka ambiciózných kolonistov, ktorý zatiahli národ do situácie, ktorá preyšuje francúzske námorné schopnosti a možnosti. Faure tvrdil, že britská mobilizácia rozhodla celú krízu a jediným východiskom je teda odvolať Marchanda za čo prijal zodpovednosť na miesto Delcassého. Ráno 3. novembra nový kabinet odhlasoval stiahnutie Marchanda z Fašody.⁹⁶

4.6. Evakuácia Fašody

Rozhodnutie francúzskej vlády o stiahnutí Marchanda a jeho misie bolo telegrafom poslané do Káhiry 4. novembra. Príhodne v rovnaký deň do Káhiry dorazil aj samotný Marchand, ktorý sa snažil dostať do Paríža, aby mohol osobne informovať vládu o svojej situácii. Počas niekoľkých dní sa Marchand pomocou telegrafu pokúsil presvedčiť Delcassého o potrebe udržania Fašody. Marchand sa snažil ministrovi zahraničia priblížiť situáciu a mimo iného tvrdil, že Kitchener zámerne nepresne informoval o situácii jeho mužov a že je pre neho nemysliteľné prenechať Fašodu Británii. Marchandov názor podporil návrat Baratiera, ktorý mu popisoval triumfálne privítanie v Marseille a Paríži, ako aj chladnú výmenu názorov s Delcassém. Marchand zašiel až tak ďaleko, že v jednom z telegrafov požadoval svoje

⁹⁵ BATES, *The Fashoda incident of 1898 : encounter on the Nile*. s. 158-159

⁹⁶ BROWN, *Fashoda reconsidered; the impact of domestic politics on French policy in Africa, 1893-1898*. s.115-116

odvolanie, alebo svoju rezignáciu, keďže nesúhlasil s vysvetlením, že sa nachádza v zlej situácii a že nech túto evakuáciu uskutoční niekto iný.⁹⁷

Nakoniec muselo zakročiť samotné ministerstvo kolónií, ktoré celú túto misiu zosnovalo tvrdiac, že vláda sa zhodla, že je v záujme Francúzska neponechať si túto pozíciu vo Fašode. Kapitán však nepovedal svoje posledné slovo. Keď sa začali plánovať možné trasy jeho ústupu z Fašody, tvrdohlavo odmietal cestovať po Níle do Káhiry a odtiaľ do Európy ako navrhovali Briti. Namiesto toho kapitán Marchand trval na to, že sa z Fašody dopraví po vlastnej osi cez Habeš do Džibutska. Tieto Marchandove manévry boli v Británii pozorované s istou dávkou nedôvery, keďže sa obávali, že by sa Marchand mohol snažiť o okupáciu iných miest nachádzajúcich sa na jeho ceste alebo snád', že sa vráti z Habeše s posilami. Toto znepokojenie s nimi zdieľal aj Delcassé, ktorý sa obával, že by snád' kapitán mohol spôsobiť nejakú roztržku a vyvolať konflikt, preto aj Delcassé preferoval, aby sa celá výprava vrátila po Níle za pomoci britských lodí. Nakoniec však túto možnosť využili iba dvaja francúzski dôstojníci a 6 Senegalčanov, ktorí boli buďto chorí, alebo slabí, aby absolvovali cestu cez Habeš. Marchand a jeho muži zvesili francúzsku vlajku a opustili Fašodu 13.12.1898. Bude im však trvať ešte šesť mesiacov, než konečne dorazia na francúzsku pôdu.⁹⁸

V dňoch, ktoré nasledovali rozhodnutie evakuovať Marchanda sa tlač aj verejná mienka vo Francúzsku obracia značne proti Británii. Napríklad denník *La République française* popisuje udalosti nasledovne:

„Včera sa vláda rozhodla opustiť Fašodu. Vidiac kam záležitosti okolo tejto aféry dospeli, nie je na tom nič prekvapujúce, keďže nič iné nám neostáva.“

„To čo zraňuje nie je opustenie Fašody, ale spôsob, akým nás nútia odísť.“

„Nebude trvať dlho a príde búrka, avšak obávame sa, že priateľské a dôverné vzťahy medzi oboma krajinami sú na dlhý čas vecou minulosti.“⁹⁹

Le Matin vo svojom článku z 3. októbra taktiež zvyrazňuje úlohu britskej tlače a vlády, ktorá sa snaží manipulovať názorom svojich občanom, aby bolo Francúzsko potupené avšak

⁹⁷ BATES, *The Fashoda incident of 1898 : encounter on the Nile*. s. 162

⁹⁸ BATES, *The Fashoda incident of 1898 : encounter on the Nile*. s. 165-166

⁹⁹ *La République française*, no.1861, 05.11.1898

zároveň obhajuje rozhodnutie vlády o stiahnutí Marchanda a tvrdí, že Anglicko len čaká na evakuáciu Fašody, aby sa mohli rozbehnúť nové vyjednávaná. ¹⁰⁰

Le Matin z toho istého dňa 3. októbra 1898 v článku nazvanom *Le responsable* sa snaží verejnosti zodpovedať otázku, kto je za túto blamáž vlastne zodpovedný. Delcassé je vlastne dotlačený viesť jednaná a rokovania o Fašode, s ktorou nemá nič spoločné. Hanotaux, ktorý celú túto expedíciu zosnoval sa však nikdy nepripravil na možnosť tohto stretu a nikdy počas svojho obdobia nepodal žiadnu správu, ani o tom neprehovoril.

„Fašoda je Hanotauxov koniec avšak aj koniec našej politiky hrdosti“¹⁰¹

Vo Francúzsku prevláda názor, že vláda nemala na výber než sa stiahnuť a neriskovať otvorený konflikt s najväčšou námornou veľmocou sveta. Avšak ozýva na spôsob jednaná britskej vlády voči Francúzsku a fiasko z Fašody sa prirovnáva k porážke vo francúzsko-pruskej vojne. Tento názor podporuje aj nedostatočná podpora Ruska počas celej krízy, ktoré sa ako jediný francúzsky spojenec stávalo k celej afére značne váhavo a odmietalo otvorene podporiť francúzske nároky. Pocit izolovanosti Francúzska tak naďalej pretrvávala. Francúzski patrioti dokonca tvrdia, že je možné urovnať spory s Nemeckom pre potreby boja proti Británii a v novinách je možné sa dočítať, že Nemecko je náhodný oponent, ale Anglicko je večný nepriateľ Francúzska. ¹⁰²

4.7. Riešenie Fašodskej krízy

Samotný akt evakuácie Fašody paradoxne neznamenal okamžité upokojenie situácie a v oboch krajinách takmer súbežne pokračovali vojenské prípravy a cvičenia. Lord Chamberlain a Rosebery naďalej pokračovali vo svojich nepriateľských prehláseniach voči Francúzsku. Britské vojenské prípravy znepokojovali francúzske vládu, ktorá sa obávala, že Británia sa pokúsi o preventívny útok proti francúzskemu námorníctvu ešte pred tým, než by sa mohlo stať potenciálnym rivalom. ¹⁰³

¹⁰⁰ *Le Matin*, 07.10.1898

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² E. M. Carrol, *French public opinion and foreign affairs, 1870-1914*, 1st ed. London: F. Cass, 1965. s.176

¹⁰³ HENNLICHOVÁ, *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904*.s.60

Situácia sa upokojila až s menovaním nového veľvyslanca francúzskej republiky v Londýne. Tým bol menovaný Pierre Paul Cambon, ktorý študoval na Oxforde, Cambridge a v Edinburhu a bol známy anglofil a šikovný diplomat, ktorý začal svoju diplomatickú kariéru v Tunise, neskôr pokračoval v Madride a Konštantínopole. Do svojej novej úlohy bol vybraný počas Fašodskej krízy a mal nahradiť de Courcela v Londýne. Aj britský veľvyslanec v Londýne Manson referoval svojej vláde, že Cambon bol ten najlepší muž, akého mohlo Francúzsko vybrať.¹⁰⁴

Cambon dorazil do Albert Gate House, oficiálneho sídla francúzskeho veľvyslanectva v Londýne 7. decembra 1898. Cambon mal v Londýne viesť politiku podľa predstáv Delcassého, ktorý si vztýčil pre svoje obdobie viacero bodov. Jedným z nich bolo pevne nájsť cestu k *entente* s Veľkou Britániou a vyriešiť Egyptskú otázku. Cambon bol jeden z mála blízkych spolupracovníkov Delcassého pri tvorení francúzskej zahraničnej politiky spoločne s Etienom. Cambon počas svojich prvých dvoch týždňov mal len veľmi pesimistické dojmy o možnosti britsko-francúzskeho zmierenia. Napriek svojim snahám tvrdil, „že sa mu dostalo len ticha, odmeranosti a očakávania na vývoj Fašodskej situácie“. ¹⁰⁵Atmosféra v Londýne bola v tomto období tak napätá, že Cambon sa obával, že sa z neho stane druhý Benedetti.¹⁰⁶

Cambon sa oficiálne stretol so Salisburyom až 11.01.1899 prehlásením, že Francúzsko evakovalo Fašodu, o čom bol britský premiér samozrejme informovaný, keďže sám vydal rozkazy, aby bola francúzska evakuácia pozorne sledovaná. Cambon navrhol britskému premiérovi demarkačnú čiaru od Tuniska k Bahr-el-Ghazalu, čo britský premiér pripustil, avšak zásadne odmietol, žeby francúzska prítomnosť na Níle mohla byť iného než rýdzo obchodného charakteru.¹⁰⁷ Medzitým ako prebiehali jednanie o urovnaní Fašodskej otázky, britská vláda 19. januára podpísala zmluvu s egyptským chedívom o ustanovení *kondómnia* v Sudáne. Sudán bol v tejto zmluve definovaný ako všetky teritória, ktoré pred rokom 1882 spadali pod egyptskú

¹⁰⁴ ŠUBRTOVÁ, Marcela. The Anglo-french rapprochement and the question of Morocco: an uneasy way to the Entente cordiale, 1898–1904. *West Bohemian Historical Review* [online]. 2016, (2), [cit. 2021-04-05]. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/handle/11025/22274> s.216

¹⁰⁵ ŠUBRTOVÁ, Marcela. Great Britain and France on the Way to the Entente Cordiale. *Prague Papers on the History of International Relations* [online]. Praha: Karlova Univerzita, 2014, 19(9), [cit. 2021-04-05]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/96738> s.80

¹⁰⁶ Benedetti bol francúzsky veľvyslanec v Prusku, ktorý sa v roku 1870 snažil rokovať s pruským kráľom v Emži

¹⁰⁷ EUBANK, Keith. The Fashoda Crisis Re-Examined. *The Historian* [online]. 1960, 22(2), [cit. 2021-04-05]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/24437596 s.160

správu. Táto zmluva však opäť rozdúchala nepriateľské nálady vo Francúzsku, ako aj inde v Európe. Táto zmluva bola dosť kontroverzná, keďže svojím obsahom prakticky rušila všetky privilégia, ktorými disponovali mocnosti v Egypte, ako kontrola egyptského dlhu, právomoci v súdnych procesoch a pod. Samozrejme najviac táto zmluva poškodila Francúzsko, ktoré však samo nezmohlo nič a ostávalo na medzinárodnej scéne izolované.¹⁰⁸ Turbulentná situácia vo Francúzsku na pozadí vyvrcholenia Dreyfusovej aféry, pohreb prezidenta Faura a pokus o prevrat francúzskych nacionalistov – *ligue des patriotes* nijako nepomáhala francúzskej diplomacii pri hľadaní riešení.

Medzitým sa Cambon snažil nájsť riešenie pre Bahr-el-Ghazal a pokračoval v jednaniach so Salisburyom. Jednania nakoniec dospeli k finálnemu podpisu zmluvy 21.03.1899. Touto zmluvou spadala celá oblasť Sudánu pod britskú správu a Francúzsko získalo dŕžavy medzi Darfúrom a Čadským jazerom, čo umožnilo prepojiť francúzske územia v severnej a západnej Afrike s územiaми v strednej Afrike. Francúzsko sa taktiež muselo vzdať všetkých nárokov na územia v oblasti Horného Nílu. Delcassé bol so zmluvou spokojný a tvrdil, že ani jedna zo strán by nemala byť zatrpknutá.¹⁰⁹

5. Následky Fašodskej krízy na britsko-francúzske vzťahy

Aj keď bola kríza zažehnaná a vyhliadky na možný konflikt kvôli Fašode zmizli, ani zmluva z marca 1899 nezaistila zlepšenie vzťahov medzi oboma krajinami, ba práve naopak zdalo sa, že sa obe krajiny ešte viac vzdáľujú, než približujú. Stále ostávalo mnoho sporných území, na ktorých sa Paríž a Londýn nevedeli dohodnúť. Madagaskar, Newfoundland, Indočina či Maroko zostávali trňom v oku oboch krajín a vyzeralo to, že vyriešenie Fašody samo o sebe neprinesie okamžitý *détente* vo vzťahu oboch krajín.

Cambon sa pokúsil tieto ďalšie otázky smerovať na Salisburyho, dúfajúc, že nedávny mierový úspech konečného podpisu zmluvy o Fašode, bude mať pozitívny vplyv na vývoj vecí aj v ostatných otázkach. Nič tomu však nenasvedčovalo a Cambonovi sa nepodarilo uspieť a prinútiť Salisburyho k otvoreným jednaniam. V lete sa sám Delcassé zveril britskému veľvyslancovi, že je takmer nemožné udržiavať s Anglickom vzťahy na priateľskej úrovni

¹⁰⁸ WARD, *The Cambridge history of British foreign policy, 1783-1919: Volume III 1869-1919*.s.256-257.

¹⁰⁹ GIFFEN, *Fashoda, The incident and its diplomatic setting* s.90-91

a dokonca aj Salisbury sa nechal počuť, „že anglo-francúzske vzťahy nikdy nemôžu prerásť úroveň akejsi apatickej tolerancie“.¹¹⁰

Francúzsko medzitým privítalo svojho strateného a potupeného kapitána, ktorý ešte väčšmi rozdúchaval verejnú mienku proti Británii. Kapitán Marchand takmer po pol roku svojej spiatočnej cesty konečne 30.05.1899 položil nohy na francúzsku pôdu. V tom samom období sa chýlil ku koncu aj proces s Dreyfusom a francúzska verejnosť bola značne rozdelená na prívržencov a odporcov Dreyfusa. *Le Matin* vo svojom čísle z 2. júna venuje svoju úvodnú stránku triumfálnemu privítaniu Marchanda v Paríži, ktoré pomenoval *La fête de l'armée – vive Marchand* teda sviatok armády, nech žije Marchand. *Le Matin* v tomto vydaní popisuje za akých priaznivých okolností bol Marchand a jeho družina privítaná v hlavnom meste. Fašodu denník popisuje ako právoplatné víťazstvo v mene republiky.¹¹¹ *Le Matin* ako aj veľa ostatných novín sa snaží oslavovať Marchanda ako pýchu armády. Marchand sa dostáva do kultu veľkých mužov, ktorý dosiahli veľa pre svoju vlasť, ale boli ultimátne zradení svojou vládou. Z Marchanda sa teda stáva dosť ústredná postava pre francúzsky nacionalizmus a cez jeho osobu sa noviny snažia dodať vieru v armádu, ktorá v posledných mesiacoch utrpela na prestíži práve kvôli Dreyfusovej afére. Nie zriedka vina za Fašodu padá na vládu, na Britániu a jej podlé chovanie, ako aj na samého ministra zahraničných vecí Delcassého, ktorého patrioti popisujú ako ministra pre cudzincov. Marchand je preto videný ako akýsi mučeník, ktorý bol pripravený za svoju vlasť položiť všetko, avšak jeho strasti a útrapy počas cesty naprieč africkým kontinentom neboli odmenené. Marchandov príchod preto v mnohých kruhoch vo Francúzsku znovu rozdúchava anti-britský sentiment a nevraživosť a naopak obdivuje obetavosť tohto ako ho pomenovala dobová tlač patriotického hrdinu.¹¹²

Vypuknutie búrskej vojny v októbri 1899 celú situáciu opäť raz zhoršilo. Dá sa povedať, že vzťahy medzi oboma krajinami boli na bode mrazu, ba čo viac, boli na tom ešte horšie než počas trvania Fašodskej krízy. S vypuknutím vojny totiž silnie anti-francúzsky sentiment v britskej spoločnosti, ktorá bola zase prívetиво naklonená k Búrom a ich boju za zachovanie si svojej nezávislosti.

¹¹⁰ CHRISTOPHER, Andrew. France and the Making of the Entente Cordiale. *The Historical Journal* [online]. 1967, **10**(1), [cit. 2021-04-06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2638063> s.94

¹¹¹ *Le Matin*, 02.06.1899

¹¹² BERENSON, Edward. Fashoda, Dreyfus, and the Myth of Jean-Baptiste Marchand. *Yale French Studies* [online]. 2007, (111), [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/20479375 s. 128-133

Cambon vo svojich listoch referuje náladu britskej spoločnosti nasledovne:

„V britskej spoločnosti prevládajú frankofóbne nálady a po tom, čo sa Briti vysporiadajú s problémami v Transvaale, budú mať čas aby sa zamerali na nás“. ¹¹³

Počas jesene roku 1899 Rusko zvažovalo možnosť vytvorenia kontinentálnej koalície proti Veľkej Británii a jeho predstavitelia začali s cestou po hlavných mestách pre získanie sympatizantov vo vládach ostatných krajín, aj keď britská tlač obviňovala Delcassého z tohto manévrovania, ktorý sa týmto snažil znovu vrátiť na stôl egyptskú otázku. Toto presvedčenie je síce prirodzené avšak iniciatíva pochádzala z ruskej diplomacie a nie z tej francúzskej.¹¹⁴ Rusko sa snažilo zapojiť aj Nemecko, to však z pochopiteľných dôvodov bolo takmer nemožné realizovať, keďže Delcassé pripúšťal len minimálnu kooperáciu s Nemeckom.

Na druhej strane bol nemecký cisár Viliam II. spoločne s kancelárom Bernhard von Bülowom pozvaní do Veľkej Británie v novembri 1899. Nemecký cisár sa počas svojej cesty stretol s Chamberlainom, ktorý mu navrhol možnosť aliancie Veľkej Británie, Spojených Štátov a Nemecka, čo však nemeckí predstavitelia odmietli s odvolaním na možnosť poštvania si Ruska proti sebe. Avšak len deň po návrate tejto nemeckej delegácie predniesol Chamberlain v Leicestri prejav v ktorom hovoril o sľubnej budúcnosti tejto možnej aliancie medzi Britániou a Nemeckom. Aj keď sa nemeckí a britskí predstavitelia dištancovali od týchto prehlásení, francúzska verejnosť a vláda boli značne pobúrené a zdalo sa, že možnosť zblíženia medzi oboma krajinami je takmer nemožná.¹¹⁵

Na oboch stranách lamanšského prielivu je bojová nálada. Cambon vo svojom liste 12.12.1899 píše Delcassému, že podľa jeho zdrojov by britská vláda aj verejnosť uvítala francúzske sympatie po tom, čo utrpela sériu porážok v Južnej Afrike a aby naopak nepodporovala Búrov veľmi otvorene, keďže to by sa mohlo v budúcnosti vypomstiť.¹¹⁶ Delcassé však nestihol tlač ani poriadne upokojiť a už prenikla na povrch ďalšia aféra. Na začiatku roka 1900 francúzsky karikaturista Charles Lucien Léandre zverejnil v časopise *Le*

¹¹³ ŠUBRTOVÁ, The Anglo-french rapprochement and the question of Morocco: an uneasy way to the Entente cordiale, 1898–1904. s.218

¹¹⁴ ŠUBRTOVÁ, Great Britain and France on the Way to the Entente Cordiale. s.84

¹¹⁵ GRAHAM, H. Stuart, 1921. *French foreign policy from Fashoda to Sarajevo (1898-1914)*. New York: The Century cd. ISBN 0530609371. s.38-39

¹¹⁶ ŠUBRTOVÁ, The Anglo-french rapprochement and the question of Morocco: an uneasy way to the Entente cordiale, 1898–1904. s.220

Rire kresbu ako sa britský minister kolónii Chamberlain schováva pod sukňou kráľovnej Viktórie. Léandre bol za tento počin ocenený *Légion d'Honneur*, čo značne pobúrilo britskú verejnosť, ako aj samotnú kráľovnú, ktorá sa rozhodla zrušiť svoju každoročnú dovolenku vo Francúzsku a miesto toho si rezervovala dovolenku v Taliansku, ako aj požadovala aby Monson opustil britské veľvyslanectvo, čo urobil, avšak presunul sa do Cannes miesto odchodu z krajiny.¹¹⁷ Na túto udalosť reagovala ostro aj francúzska tlač, ktorá sa postavila za Léandra.

Zásadnú zmenu je možné pozorovať až v polovici marca 1900. Delcassé obdržal od Mansona ďakovný list za potrestanie autorov karikatúr namierených proti kráľovnej a taktiež zabránil ministrovi školstva mať prednášku na téma juhoafrickej krízy. Nielen to, zhoršujú sa aj vzťahy medzi Londýnom a Berlínom, po tom, čo nemecký cisár poodhalil jednanie medzi Ruskom, Nemeckom a Francúzskom o možnom zásahu v Juhoafrickom konflikte z predchádzajúcich mesiacov a Berlín sa preto dostáva pod paľbu britskej tlače, čím mizne aj perspektíva spojenectva týchto dvoch krajín.¹¹⁸ Taktiež sa začína prejavovať britská vyčerpanosť z búrskej vojny a uvedomenie si, že konflikt medzi Francúzskom a Britániou mohol dopomôcť hlavne Nemecku. K tomu sa pridali správy o povstaní v Egypte a vzrastajúcej nespokojnosti s britskou nadvládou na Níle. Británia musela čeliť krízam na mnohých frontoch a v plnej miere sa prejavila slabosť jej politiky izolovanosti. Delcassému sa taktiež podarilo zblížiť s talianskym kráľovstvom a v januári 1900 boli podpísané prvé zmluvy. Taliansko malo totiž záujem o Tripolsko, poslednú dŕžavu osmanskej ríše v Severnej Afrike. Delcassé sa snažil zblížiť s Talianskom a naznačoval, že Francúzsko nemá záujem o Tripolsko, a že francúzske oči sa upierajú k západu k Maroku.¹¹⁹

Maroko je totiž videné ako posledné územie v Afrike, ktoré by si Francúzsko mohlo nárokovať a upevniť tak svoje postavenie. Delcassé verí, po vylepšení vzťahov s Talianskom by podobný kurz mohlo nabráť aj jednanie so Španielskom a Maroko by mohlo byť rozdelené bez potreby medzinárodnej arbitráže. *Parti colonial* na čele s Etienom vyzýva ministra zahraničia, aby využil britskú slabosť v Južnej Afrike na obsadenie Maroka bez nutnosti kompenzácie Británie. Delcassému sa úspešne darilo jednať aj so Španielskom o faktickom rozdelení Maroka, avšak sa na chvíľu zastavili po tom, čo padla Španielska vláda v marci 1901.

¹¹⁷ ŠUBRTOVÁ, Great Britain and France on the Way to the Entente Cordiale. .s.87

¹¹⁸ HENNLICHOVÁ, *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904*.s.85

¹¹⁹ GRAHAM, *French foreign policy from Fashoda to Sarajevo (1898-1914)*..s.89

Francúzsko si tak dokázalo vybudovať veľmi silnú pozíciu a pre britských pozorovateľov by sa mohlo zdať, že chystá akúsi latinskú alianciu v Stredomorí, čo by značne ohrozilo britské záujmy a postavenie v tomto regióne.¹²⁰

Po voľbách na jeseň 1900 sa na post ministra zahraničia dostáva markíz Lansdown a nová vláda si uvedomuje slabosť svojho postavenia vyplývajúceho z jej izolácie. Na začiatku roku 1901 teda Británia začína nanovo jednať s Nemeckom o možnosti aliancie a Cambon sa snaží primäť Lansdwona k dialógu o Maroku a Newfoundland. V januári sa nemecký cisár objavuje v Londýne na pohrebe kráľovnej Viktórie, a snaží sa využiť túto možnosť na vytvorenie aliance medzi oboma krajinami. V Británii však panuje strach z nemeckého programu z júna 1900, ktorý mal za úlohu zväčšiť nemeckú flotilu. Počas roku 1901 bola možnosť na anglo-nemecké spojenectvo definitívne pochovaná, a Británia podpísala zmluvu s Japonskom.¹²¹

Zásadný a konečný prelom prišiel až v roku 1902. Cambon otvorene navrhoval britskému ministrovi zahraničných vecí Lansdownovi, že riešenie britsko-francúzskych vzťahov a nevraživosti spočíva hlavne vo výmene Maroka za Egypt. Aj keď Británia mala záujem a to hlavne obchodný a taktiež disponovala dostatočným vplyvom v Maroku, jej postavenie v tomto štáte bolo slabšie ako to postavenie Francúzska, ktoré malo jasné ciele či už sa jednalo o zabezpečenie Alžírsku, alebo prepojenie svojich kolónii v Severnej Afrike.¹²²

Delcassé sa aj tak obával, že Británia bude otvorene proti rozdeleniu Maroka. Delcassé si totiž myslel, že jeho úspechy v jednaniach s Talianskom a Španielskom zdvihnú veľkú vlnu opozície práve zo strany Británie a Nemecka, čo by mohlo byť pre Paríž značne kontraproduktívne. V decembri roku 1902 vypuklo v Maroku povstanie, ktoré priviedlo celú krajinu na pokraj anarchie. To malo za dôsledok, že Lansdown pokladal za dôležité najst' zhodu s Francúzskom a presvedčilo Delcassého, že širšia dohoda s Anglickom je možná a je aj žiadaná. Na konci toto istého roku sa aj Chamberlain vyjadril pozitívne na možnosť francúzsko-britskej dohody a Lansdown kontaktoval Cambona so želaním o vypracovaní nožnej dohody. Lansdown, Chamberlain ako aj nový kráľ Eduard VII, tri najviditeľnejšie postavy britskej politiky sa zdali byť naklonené tomuto zblíženiu, a Lansdown Cambonovi zdôrazňoval, že

¹²⁰ HENNLICHOVÁ, *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904*.s.90-91

¹²¹ ŠUBRTOVÁ, *Great Britain and France on the Way to the Entente Cordiale*. _s.90

¹²² *Ibid.* s.92-93

Marocké záležitosti budú riešené iba medzi Britániou, Francúzskom a Španielskom, a ak je možné vynechať z nich úplne Nemecko.¹²³ Aj keď sa Lansdown snažil veľmi dlhú dobu hlavne zachovať *status quo* v Maroku, avšak udalosti z konca roka 1902, a to obzvlášť povstanie, ktoré ukázalo neschopnosť marockého panovníka udržať v zemi pokoj, ho priviedli k potrebe jednať a otvorili cestu pre francúzsko-britské pochopenie na omnoho väčšej úrovni. Lansdown pochopil, že práve Maroko je to, na ktorom britsko-francúzske jednanie stojí a bez vyriešenia tohto problému k zblíženiu dôjsť nemôže, preto Maroko bolo cestou von z tejto slepej uličky. Veľkú rolu v tomto podľa môjho názoru zohrali aj nezhody, ktoré panovali s Nemeckom či už v Európe, Ázii, alebo Latinskej Amerike, kedy sa obe krajiny vzdávali, čo len dopomáhalo francúzskej diplomacii.

¹²³ CHRISTOPHER, France and the Making of the Entente Cordiale. s.101

6. Záver

Fašodská kríza znamenala dôležitú kapitolu vo vzájomných vzťahoch medzi Veľkou Britániou a Francúzskom na konci 19. storočia. Tento konflikt ku ktorému došlo v malom Sudánskom meste na Bielom Níle, takmer priviedol obe krajiny na pokraj vojny. V tomto strete je nutne chápať rivalitu, ktorá medzi oboma krajinami panuje počas celého 19. storočia a to obzvlášť v otázke Egypta. Egypt, ktorý postupne prešiel pod britskú správu od roku 1882 je totiž hlavným zdrojom napätia a diplomatických konfliktov medzi oboma krajinami.

Túžba francúzskeho kolonializmu charakteristického pre *parti colonial* a jej prívržencov stavia na potrebe obnovenia francúzskeho vplyvu a postavenia v Egypte, ktorý je čoraz tesnejšie spätý s Londýnskou vládou. Je až zaujímavé vidieť, ako je Francúzsko schopné viesť úspešnú koloniálnu politiku v Afrike napriek tomu, že tretia francúzska republika je vnútorne nesmierne nestabilná. Tieto úspechy sú hlavne späté s koloniálnymi výpravami poručíkov francúzskej armády, ktorí sú schopní viesť úspešné expedície a pomocou vodných tokov ako napríklad Kongo, podnikajú cesty naprieč celým kontinentom, čo potenciálne otvorilo francúzskym ambíciám cestu k prieniku do Východnej Afriky. V tom istom období pozorujeme aj vzrastajúci záujem britskej vlády o kontrolu Sudánu ako spôsob, ktorým si zaistiť bezpečie a stabilitu v Egypte cez kontrolu Nílu, ktorý je nepostrádateľným zdrojom pre egyptskú ekonomiku.

Táto udalosť, ktorá nakoniec neprerástla v otvorený konflikt, ale ostala konfliktom na diplomatickej úrovni znamenala vyvrcholenie dlhoročného súperenia týchto dvoch mocností na africkom kontinente, ktorý zatriasol celou Európou. Ako aj z práce dosť jasne vyplýva, k tomuto stretu sa schyľovalo počas predchádzajúcich niekoľkých rokov, keďže plány a politiky oboch krajín na kolonizáciu Afriky sa prelínali na mnohých miestach a práve v povodí Nílu je možné najviac badať pretínajúce sa záujmy oboch mocností, ako aj odmietanie rokovaní o zmluvnom vysporiadaní týchto záujmov v rokoch pred samotným incidentom.

Na jednej strane môžeme pozorovať sústredenú a centrálnu imperialistickú politiku Veľkej Británie, ktorá sa snaží udržať si kontrolu nad Suezským prieplavom a preneseť nad Egyptom a povodím Nílu po okupácii od roku 1882. Na druhej strane vo Francúzsku sa jedná skôr o potrebu zrušenia tohto *stata quo* a preto plánuje expedície do povodia Nílu, ktoré sú pripravované a prejedávané tajne, často bez vedomia vlády a za pomoci iba úzkeho okruhu ľudí, v ktorom má najväčšiu váhu *parti colonial*.

Nevyhnutný stret Marchandovej misie s Kitchenerom iba dokazuje ochotu oboch krajín o upevnenie si svojej pozície vo východnej Afrike. Aj keď bol konflikt riešený diplomatickou cestou, je možné badať, že počas rokovaní je nálada v oboch krajinách značne turbulentná. U britskej verejnosti pozorujeme takmer absolútnu vernosť impériu a jej nárokom, ktoré boli vybojované krvou britských vojakov v Sudánskej púšti a podporu lorda Salisburyho proti francúzskym sokom, aj keby to malo znamenať otvorenú vojnu, ktorú časť verejnosti schvaľuje, ba priam navrhuje, aj keď samotný lord Salisbury je rozvážnejšej povahy. Na francúzskej strane síce nie sú názory až tak drastické, avšak aj francúzska tlač a verejnosť sa snaží prejavovať svoju podporu Delcassému, ktorý sa z jednaní snaží pre Francúzsko získať čo najviac, avšak pred britským ultimátom nemá veľmi na výber. Aj keď vo Francúzsku taktiež rastú proti britské názory, tlač aj verejnosť sú proti vojne, ktorá by bola katastrofická pre krajinu a uvrhla by ju do hlbšej izolácie a oslabil na európskom kontinente. Mnohí si uvedomujú, že stačí málo, aby k vojne naozaj došlo o čom svedčí aj britská mobilizácia a francúzska vláda vie, že vojnu proti Británii by vyhrať nemohla a evakuácia sa zdá ako jediná možnosť. Počas tohto obdobia taktiež vrcholí Dreyfusova kríza, ktorá spôsobuje rozkol v armáde, verejnosti a vláde, čo prispieva k nestabilnej domácej situácii, ktorá oslabuje francúzske pozíciu v zahraničnej politike.

Aj keď je logické očakávať, že po evakuácii Fašody a podpise zmlúv z marca 1899 dôjde k otepleniu a zlepšeniu vzťahov medzi oboma krajinami, opak zdá sa byť pravdou. Nielen, že vyriešenie Fašodskej krízy neprinieslo viditeľné zlepšenie vo vzťahoch, ale vzájomná nevraživosť bola touto udalosťou posilnená a na určitý čas došlo k ich utlmeniu. Napriek snahám nového veľvyslanca Francúzska v Londýne Cambona, ktorý sa snažil o nájdenie širšieho porozumenia a vysporiadania ostatných koloniálnych otázok ostáva britská strana vyhýbavá v týchto záležitostiach a v nasledujúcich rokoch sa obe krajiny obracajú na svoje záležitosti. Vypuknutie búrskej vojny na konci roku 1899 len prehĺbilo túto krízu medzi oboma krajinami a ich vzájomné vzťahy ostali takmer na bode mrazu.

Až v priebehu roku 1900 je možné pozorovať zlepšenie situácie medzi oboma krajinami a možnosť ďalšieho konfliktu zdá sa byť zažehnaná. Fašodská kríza mala ďalekosiahle dôsledky na politiku oboch krajín avšak v rozdielnom rozmere. Vo francúzskej literatúre sa napríklad vždy dočítame o Fašodskej kríze, kdežto britská literatúra odkazuje na udalosť ako Fašodský incident. Tento na prvý pohľad sémantický rozdiel značne podtrhuje charakter celého incidentu a jeho vnímania. Vo Francúzsku sa stret Marchanda a Kitchenera prejavuje ako kríza, ktorá narúša stabilitu krajiny už v tak vypätom čase, kedy Dreyfusova aféra a štrajky hýbu verejným životom. Na britskej strane sa jedná o incident, ktorý je možno chápať ako menej

významnú udalosť, ktorá predsa nemôže ohroziť plány Británie na kontrolu Sudánu po úspešnej vojenskej kampani sirdara Kitchenera.

Faktom však zostáva, že Fašodská kríza v určitom zmysle dopomohla k tvorbe neskoršej *entente cordiale*. Aj keď samotná udalosť a jej dohra významne negatívne ovplyvnili vzťahy medzi oboma krajinami na najbližšie obdobie, je možné uvažovať o tom, že to je to najbližšie, čo boli Francúzsko a Británie ku vstupu do otvorenej vojny. Schopnosť predísť otvorenému konfliktu v značne turbulentnej atmosfére v akej sa obe krajiny nachádzali a riešiť veci diplomatickou cestou ukazuje značnú obozretnosť oboch krajín. Aj keď Británie bola pripravená do vojny vstúpiť počas trvania krízy, jej neskoršie neúspechy vo vojne s Búrmami a jednaniami s Nemeckom ju primäli prehodnotiť svoje postavenie voči Francúzsku a otvorili cestu pre ďalší dialóg o vysporiadaní koloniálnych otázok. Francúzsko síce prišlo o možnosť permanentne založiť svoju základňu na Níle a cieľ Marchandovej misie nebol splnený, avšak na druhú stranu dokázalo z tohto konfliktu vyjsť bez väčšej ujmy, ak nepočítame jeho reputáciu na domácej scéne. Neúspech vo Fašode pre Francúzsko znamená aj koniec fixácie sa na Egypt a presmerovanie záujmu republiky na Maroko. Táto zmena v zmýšľaní otvára cestu pre ďalšie rokovania, kde by úplne vyrovnanie medzi Francúzskom a Britániou viedlo práve cez zámenu Egypta za Maroko. Pre Britániu je Fašoda diplomatickou výhrou, ktorá síce potvrdila jej vedúce postavenie vo východnej Afrike, avšak neskôr priviedla britských lídrov k uvedomeniu si, že politika izolovanosti je zastaranou doktrínou a že Francúzsko je jediná mocnosť, s ktorou má vzťahy na prijateľnej úrovni, na ktorých je nutné stavať a zanechať svoju politiku izolovanosti. Táto udalosť teda síce na krátky čas zamávala francúzsko-britskými vzťahmi a priviedla obe mocnosti na pokraj vojny, avšak z neskoršieho hľadiska výraznou mierou prispela k francúzsko-britskému zmiereniu, ako ho poznáme z neskorších rokov.

Zoznam použitej literatúry

Literárne zdroje :

BATES, Darryl, 1984. *The Fashoda incident of 1898: encounter on the Nile*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780192117717.

BARTHROP, Michael, 1984. *War on the Nile: Britain, Egypt, and the Sudan, 1882-1898*. New York: Sterling Pub Co. ISBN 9780713718584.

BROWN, Roger Grown, 1970. *Fashoda reconsidered; the impact of domestic politics on French policy in Africa, 1893-1898*. Baltimore: Johns Hopkins Press. ISBN 9780608146799.

DARCY, Jean, 1904. *France et Angleterre. Cent Années de rivalité coloniale. L'Afrique*. 1. Paris : Perrin. ISBN 2012872816.

DE LANESSAN, J.-L., 1916. *Histoire de l'entente cordiale franco-anglaise : les relations de la France et de l'Angleterre depuis le XVIe siècle*. Paris: Libraire Félix Alcan. ISBN 9780530609379.

E. M. Carrol, *French public opinion and foreign affairs, 1870-1914*, 1st ed. London: F. Cass, 1965. ISBN 0714614602

GIFFEN, Morrison Beall, 1930. *Fashoda, the incident and its diplomatic setting, by Morrison Beall Giffen*. III. Chicago: The University of Chicago Press. ISBN 9780608146799.

HANOTAUX, Gabriel, 1909. *Le partage de l'Afrique Fachoda*. 1. Paris : Ernest Flammarion. ISBN 2019534487.

HENNLICHOVÁ, Marcela, 2020. 1. *Entente cordiale. Vývoj britsko-francouzských vztahů na cestě k Srdečné dohodě 1898–1904*. 1. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-7308-976-4.

HIPPEAU, Edmond Gabriel, 1889. *Histoire diplomatique de la Troisième République, 1870-1889*. 1. Paris: E. Dentu. ISBN 978-1149399286

GRAHAM, H. Stuart, 1921. *French foreign policy from Fashoda to Sarajevo (1898-1914)*. New York: The Century cd. ISBN 0530609371.

MICHEL, Charles, 1900. *Mission de Bonchamps. Vers Fachoda a la Rencontre de la Mission Marchand à Travers L'Ethiopie*. 1. Paris : Librairie Plon. ISBN 1293455679.

TARDIEU, Andre, 1908. *France and the Alliances: The Struggle for the Balance of Power*. New York: The Macmillan Company. ISBN 1436562686.

WARD, Adolphus William, 1923. *The Cambridge history of British foreign policy, 1783-1919: Volume III 1869-1919*. 1. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-1108040143.

WOOD, H.F., 1896. *Egypt under the British*. London: Chapman and Hall., Id. ISBN 3337230555.

Elektronické zdroje:

ALBRECHT-CARRIÉ, René. France et Grande-Bretagne : essais d'adaptation. *Politique étrangère* [online]. 1968, **33**(5), 455-489 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/polit_0032-342x_1968_num_33_5_2140

ANDREW, C.M. The French Colonialist Movement during the Third Republic: The Unofficial Mind of Imperialism. *Transactions of the Royal Historical Society* [online]. 1976, **26**, 143-166 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/3679076

ATKINS, Richard A., 1974. The Origins of the Anglo-French Condominium in Egypt, 1875-1876. *The Historian* [online]. Taylor & Francis, **36**(2), 264-282 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24443685>

BERENSON, Edward. Fashoda, Dreyfus, and the Myth of Jean-Baptiste Marchand. *Yale French Studies* [online]. 2007, (111), 129-142 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/20479375

BRUNSCHWIG, Henri, 1959. Le parti colonial français. *Revue française d'histoire d'outre-mer* [online]. 1959, **46**(162), 49-83 [cit. 2021-03-01]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outre_0300-9513_1959_num_46_162_1305

CROUZET, François. L'Entente cordiale : réalités et mythes d'un siècle de relations franco-britanniques. *Études anglaises* [online]. 2004, **3**(57), 310-320 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-etudes-anglaises-2004-3-page-310.htm>

DES CILLEULS, Jean, 1957. Victor Liotard, ancien pharmacien de la Marine, gouverneur général des colonies (1858-1916). *Revue d'histoire de la pharmacie* [online]. **45**(152), 1-10 [cit. 2021-03-14]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/pharm_0035-2349_1957_num_45_152_6630

EUBANK, Keith. The Fashoda Crisis Re-Examined. *The Historian* [online]. 1960, **22**(2), 145–162 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/24437596

GANIER, G., 1962. Les rivalités franco-anglaise et franco-allemande de 1894-1898, dernière phase de la course au Niger : la mission Ganier dans le haut Dahomey, 1897-1898. *Revue française d'histoire d'outre-mer* [online]. **49**(175), pp. 181-261 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outre_0300-9513_1962_num_49_175_1353

HANOTAUX, Gabriel. FACHODA: II: LA CONVENTION DE JUIN 1898; L'INCIDENT DE FACHODA. *Revue Des Deux Mondes (1829-1971)* [online]. 1909, 1909, **49**(4), 721-755 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/44804152>.

HAYNE, M. B., 1993. *Delcassé and the Centrale, 1898–1904: The French Foreign Office and the Origins of the First World War, 1898–1914* [online]. 1. Oxford: Oxford University Press [cit. 2021-03-21]. ISBN 9780198202707. Dostupné z: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198202707.001.0001/acprof-9780198202707-chapter-4>

HUGODOT, M. L'opinion publique anglaise et l'affaire de Fachoda. *Revue d'histoire des colonies* [online]. 1957, **44**(155), 113-137 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outr_0399-1385_1957_num_44_155_1276

CHRISTOPHER, Andrew. France and the Making of the Entente Cordiale. *The Historical Journal* [online]. 1967, **10**(1), 89-105 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2638063>

JACKSON, HERBERT W., 1920. FASHODA 1898. *Sudan Notes and Records* [online]. **3**(1),1-11 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/41715766

LING, Dwight L, 1960. The French Invasion of Tunisia, 1881. *The Historian* [online]. **4**, 396-412 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/24436566>.

MARTIN, Thomas a Toye RICHARD, 2017. *Arguing about Empire: Imperial Rhetoric in Britain and France, 1882-1956: Fashoda* [online]. Oxford: Oxford: Oxford Scholarship Online [cit. 2021-02-21]. ISBN 9780198749196. Dostupné z: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198749196.001.0001/acprof-9780198749196>

MARTIN, Thomas a Toye RICHARD, 2017. *Arguing about Empire: Imperial Rhetoric in Britain and France, 1882-1956: Tunisia, 1881–Egypt, 1882* [online]. Oxford: Oxford: Oxford Scholarship Online [cit. 2021-02-21]. ISBN 9780198749196. Dostupné z: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780198749196.001.0001/acprof-9780198749196>

MAZANEC, Jakub. The Aspect of Water Supplies in the British Policy towards Egypt and Sudan: The Role of the Nile in Relations between Great Britain and France at the End of the

19th Century. *West Bohemian Historical Review* [online]. 2019, (1), 41-58 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11025/35672>

MENIER, M. A. Une lettre inédite de Marchand à Gentil, la marche française vers le Nil et le Tchad en avril 1897. *Revue d'histoire des colonies* [online]. 1953, **40**(140-141), 431-442 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outr_0399-1385_1953_num_40_140_1194

MILLER, T.B. The Egyptian Question and British Foreign Policy, 1892-1894. *The Journal of Modern History* [online]. 1960, **32**(1), 1-15 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1871821>

NEYMARCK, Alfred, 1910. Le canal de Suez : 1869-1909. *Journal de la société statistique de Paris* [online]. **51**, 60-70 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: http://www.numdam.org/item/?id=JSFS_1910__51__60_0

NICOLSON, Harold. The Origins and Development of the Anglo-French Entente. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* [online]. 1954, **30**(4), 407-416 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/2608720

RACHEL, Arié. L'opinion publique en France et l'affaire de Fachoda. *Revue d'histoire des colonies* [online]. 1954, **41**(144 -145), 329-367 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/outr_0399-1385_1954_num_41_144_1221

Roberts, T. The comité de l'Afrique française, the Chad Plan, and the origins of Fashoda. *The Historical Journal* [online]. Cambridge University Press, 2020, 1-22 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: [doi:10.1017/S0018246X20000023](https://doi.org/10.1017/S0018246X20000023).

SAIDI, Hadi. Le protectorat et le droit : la régence de Tunis entre la charte de 1861 et le système colonial Français. *Insaniyat* [online]. 2014, **15**(65-66), 239-257 [cit. 2021-02-26]. Dostupné z: <https://doi.org/10.4000/insaniyat.14878>

SANDERSON, G. N., 1964. England, Italy, the Nile Valley and the European Balance, 1890-91. *The Historical Journal* [online]. **7**(1), 94-119 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3020519>

SCHIRMER, Henri. Les traités de partage de 1894 en Afrique centrale. *Annales de Géographie* [online]. 1895, **4**(17), 480-498 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.persee.fr/doc/geo_0003-4010_1895_num_4_17_5730

SPENCER-CHURCHILL, Lieutenant Winston. The Fashoda Incident. *The North American Review* [online]. 1898, **167**(505), 736-743 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/25119114

STENGERS, Jean, 1958. Aux origines de Fachoda : l'expédition Monteil. *Revue belge de philologie et d'histoire: Histoire (depuis la fin de l'Antiquité)* [online]. **2**, 436-450 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: doi: <https://doi.org/10.3406/rbph.1958.2214>

ŠUBRTOVÁ, Marcela. Great Britain and France on the Way to the Entente Cordiale. *Prague Papers on the History of International Relations* [online]. Praha: Karlova Univerzita, 2014, **19**(9), 79-97 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/96738>

ŠUBRTOVÁ, Marcela. The Anglo-French rapprochement and the question of Morocco: an uneasy way to the Entente cordiale, 1898–1904. *West Bohemian Historical Review* [online]. 2016, (2), 213-241 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/handle/11025/22274>

TAYLOR, A. J. P. Prelude to Fashoda: The Question of the Upper Nile, 1894-5. *The English Historical Review* [online]. **65**(254), 52–80 [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/556548

WERNER, Baer, 1956. The Promoting and the Financing of the Suez Canal. *The Business History Review* [online]. The President and Fellows of Harvard College, **30**(4), 361-381 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3111714>

Periodika:

Daily telegraph, no. 9274. 21.09.1898

Daily telegraph, no. 9312. 04.11.1898

L'Aurore, no. 372, 25.10.1898

La Liberté, no.12369. 13.10.1898

La République française, no.1861, 05.11.1898

Le Gaulois, vol. 33, no. 6142. 28.09.1898.

Le Matin, 02.06.1899

Le Matin, 07.10.1898.

The Colonist, 27 September 1898,

Le Soleil, no. 295, 22.10.1898